

Yiğitlerin Pîri Hazreti Ali ve Karakter Eğitimindeki Yeri

Osman EĞRİ*

ABSTRACT

Ali had taken his belief power from science. Especially, in this regard, He was role model to children and young in the subject of reflection of the belief in heart to behaviors. His behaviors has guided to people in the process of self realization and perfect man.

KEY WORDS: *Ali, character education, self realization.*

Giriş

*Her kim ki sever cân ile Şâh-ı Velâyeti,
Hakk'ın anadır çünkü bilesin inâyeti.¹*

Ali sevgisi bizim kültürümüzde kendisine öylesine bir yer edinmiştir ki, Anadolu topraklarında İslâm'ı ve Müslümanlığı Hz. Ali'siz düşünmek mümkün değildir. Yiğit Anadolu insanı bir Ehl-i Beyt muhibbi olan Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ'sında yer alan şu çağrısına kulak vermiş gibidir: "Büyük, küçük bütün inananların Hz. Ali'yi sevmeleri farzdır. Bunun için Hz. Peygamber Allâhu Teâlâ'ya şöyle seslenmiştir: Allâh'ım! Sen onunla dost olanın dostu ol! Ey! İlâhî lutfu kavuşmak isteyip, mahşerde kurtulmayı dileyen kişi! Sakın Hazret-i Murtazâ'nın düşmanı olma! Yoksa Allâh'ım! Ona düşmanlık edenin düşmanı ol! sözünden oluşan oka hedef olursun.²

* **Prof. Dr.**, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Hitit Üniversitesi Hacı Bektâş Velî Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü.

1 *Âşık Virânî Dîvânı*, haz: M. Halid Bayrı, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1957, s. 110.

2 Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süedâ*, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1996, s. 156.

Haydar-ı Kerrâr, Sâhib-i Zülfikâr, Şâh-ı Merdân, Dâmâd-ı Nebî Hz. Ali kültürümüzü öylesine etkilemiştir ki, bu topraklarda doğan her çocuk ve genç, Ali gibi bir yiğit olmak ister. Çünkü kahramanlık türkülerinde, yiğitlik destanlarında hep onun adı vardır. Anadolu fâtihî Seyyid Hüseyin Gâzî ve Seyyid Battal Gâzîler, Balkanlar fâtihî Sarı Saltuk ve Karacaahmetler onun cesaret ve şecâatini yaşadıkları zamâna ve mekâna taşımış Ali evlatlarıdır. Varlığı ile kahramanlığı bütünleştirmiş milletimizin fetih ve gazâ menkîbelerinde Hz. Ali'nin mührü bulunmaktadır. Bu nedendir ki Anadolu'daki hemen her evde mutlaka bir Ali, bir Haydar veya bir Merdân yaşar. Hz. Ali'nin ismini taşıyanlar onun gibi cesur, âdil, inançlı, ahlâklı, onun gibi dürüst ve bilge olmayı hayal ederler.

Fazîletnâme'lerde Şîr-i Hüdâ (Allah'ın arslanı) lakabıyla anılan Hz. Ali, Hz. Muhammed Mustafâ'nın en büyük yardımcısı, Allah düşmanlarının da en büyük düşmanıdır. Şâh-ı Velâyet ve Sultânü'l-Evliyâ olan Hz. Ali Allah dostlarının Allah'a giden vuslat yollarında Hz. Peygamber'den sonraki en önemli duraktır. Anadolu'nun maneviyat merkezleri olan tekke ve dergâhlar, Hz. Ali'ye mal edilen ilm-i ledünün ve tasavvufun sürekli tüten ocakları olmuşlardır. *Cabbâr Kulu*'nun anlam dünyasında Muhammed Mustafâ şerîatın, Aliyyü'l-Murtazâ tarîkatın öğreticisidir. Âşık Virânî'ye göre, Hz. Ali'ye duyulan sevgi, Allah'ın inâyetine sebeptir. Çünkü, velâyet kabzasını elinde tutan Hz. Ali, Allâh'a giden yolların öğreticisi olmuştur.³ Bu nedenle Ali'yi sevenler, Allah'tan bir şey isterlerken Muhammed Mustafâ'nın ve Aliyyü'l-Murtazâ'nın yüzü suyu hürmetine istemişlerdir. *Nâd-ı Ali*'deki *bi-nübüvvetike yâ Muhammed ve bi-velâyetike yâ Ali* ifadesi, bu anlayışın bir yansımasıdır.⁴ Milletimiz *yetiş yâ Muhammed, yetiş yâ Ali* cümlesiyle sıkıştığı, bunaldığı anlarda Muhammed-Ali'den yardım dilemiştir.

3 Âşık Virânî *Dîvânı*, s. 110; *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da Hz. Peygamber'den Hz. Ali sevgisi ile ilgili şöyle bir hadîs rivâyet edilmektedir: *Ey Ali! Allah bir kula Nûh ömrünce ömür verse, Kârün malınca mal verse, Yûsuf Peygamber'in köleleri sayısınca köle verse, Süleymân'ın mülkü kadar mülk verse, ömrünü gündüz oruçlu gece namâzlı geçirse, malını Hak yolunda fakirlere dağıtsa, köleleri Allah için hürriyetine kavuştursa, o mülkü miskinlere vakfetse, yaya olarak bin defa hac etse, Safâ ve Merve tepeleri arasında gidip gelse, eğer seni sevmezse, Cennet kokusu o kişinin burnuna erişmez.* Bkz. Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, haz: Saffet Sarıkaya, Fakülte Kitabevi Y., Isparta, 2004, s. 14.

4 Bkz. *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 36; *Erkânâme 1*, haz: Doğan Kaplan, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara, 2007, s. 93; Dârdan indirme erkânı sırasında Hakk'a yürüyen kişinin kabrinin Cennetü'l-Me'vâ olması istenirken okunan duâda da benzer ifadeler yer verilir: *"Yâ Rabbe'l-âlemîn! İki Cihân Serveri Muhammed Mustafâ salla'llâhu aleyhi ve sellem ve Şâh-ı Merdân Aliyyü'l-Murtazâ hürmetleri için işimizi Sen âsân eyle diyeler.*" Bkz. Kitâb-ı Dâr, haz: Osman Eğri, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara, 2007, s. 42.

*Ganûdir kırkların dolusun sunan,
Pervâneleler gibi odlara yanan,
Zülfikâr kuşanıp, Düldül'e binen,
Allah'ın arslanı Ali gel yetiş.*⁵

dörtlüğünde Hz. Ali'den yardım dileği şiir diline yansımıştır.

Hz. Ali'nin adı onun sevenlerin kişiliğiyle öylesine bütünleşmiştir ki; “tuttum aynayı yüzüme, Ali göründü gözüme” ifadesi, bu bütünleşmenin vardığı noktayı en güzel şekilde yansıtmaktadır. Ali sevgisini yüreklerinde hissedenden hattatlar, Ali isminin Arapça yazılışını insan yüzü şeklinde resmetmişlerdir.⁶ Bu uygulama Hz. Ali'yi sevenlerin onun gibi bir insan olmayı ne kadar istediklerini göstermektedir. Hz. Ali, tasavvufta insan-ı kâmil olarak kabul edilmiştir. Ona benzeme arzusu, insan-ı kâmil olmaya duyulan isteği dile getirmektedir. “Eline, diline, beline sahip olan” insan-ı kâmil, tıpkı Hz. Ali gibi gönlünü toprak etmiş, kalbiyle Hakk'a yetmiş bir velidir.

Bektâşî dergâhlarına gelen mihmanlar (misafirler) Ali kabul edilmiş, her misafire Hz. Ali'ye yapılması gereken izzet ve ikrâm yapılmıştır:

*Misâfir aşk kapısı kilididir,
Hızır sahâbenin gonca gülüdür,
Tanrı misâfiri pîrim Ali'dir,
Mihmânlar siz bize safâ geldiniz.*⁷

mısralarında misafirin niçin, Hz. Ali olarak kabul edildiğine açıklık getirilmektedir. İlmin, velâyetin ve Hakk'a vuslatın kapısı olan Hz. Ali, “ilim nehirdir, hizmet denizdir” anlayışıyla hizmete muhatap olan misafir sayılmıştır. Aşk kapısının açılması için Hz. Ali'nin yaptığı gibi hizmet ehli olmak gerekmektedir. Misafire ikrâmı öğreten de, misafir olan da Ali'dir. Hak ve rızâ lokması olarak kabul edilen sofradaki nimetler için Allah'a şükür duâsı yapılırken; “Bî'sm-i şâh evvel Allah diyelim, kadîm Allah diyelim, geldi Ali sofrası destûr yâ şâh diyelim, şâh gönderdiğini biz yiyelim, demine hû diyelim.”⁸ denilerek, sofrâ Hz. Ali'nin sofrası kabul edilmiştir.

5 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 262.

6 Bkz. Besim Atalay, *Bektâşîlik ve Edebiyatı*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, H. 1340, s. 30.

7 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, s. 256.

8 *Bektâşî Erkannâmesi*, haz: Dursun Gümmüşoğlu, Rıza Yıldırım, Horasan Y., İstanbul, 2007, s. 83; Sofranın Ali sofrası olduğunu belirten bir başka beyit de şöyledir:

Sofra Ali'nin himmet velînin,

Şöhret delinin el-hamdü li'llâh.

Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, s. 153.

Yeniçerinin taşıdığı sancağın başında yer alan tuğda “Allah, Muhammed, Ali” isimlerinin yanı sıra, kahramanlığın ve yiğitliğin nazmen söylenişi olan “*lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr*” (Ali gibi yiğit Zülfikâr gibi kılıç yoktur) yazmaktadır.⁹ Yeniçeri Ocağı’nda “post Ali’si” olarak isimlendirilen Ali’ler on iki ortadan seçilen Ali’lerin arasından belirlenmiştir. Her bir Yeniçeri için ideal kahraman, yürekli cengâver, korkusuz serdengeçti Hz. Ali’dir. Hz. Ali Yeniçeri için o kadar önemlidir ki Teslim Abdal’ın beytinde sefere çıkan Sultan Süleyman’ın önü sıra giden “Serdâr Ali”dir.¹⁰ Hz. Ali’nin kılıcı *Zülfikâr* Ali sevgisini yüreklerde canlı tutan ve kahramanlık, yiğitlik, dürüstlük duygularını insan karakterinin ayrılmaz bir parçası haline getiren bir sembol haline gelmiştir. Vâhib Ümmî gibi Alisever mutasavvıflar yazdıkları *Zülfikarnâme*’lerle Hakk’ın emriyle Hakk’ı yüceltmek için atı Düldül’ün sırtında düşman üzerine yürüyen Ali figürünü işlemişlerdir:

*Varına kıldı nazar, ol Hâlik-ı perverdigâr,
Zât-ı Hakk’un emriyle Düldül’e oldu süvâr,
Na’rasının heybetinden kâfir oldu târumâr,
Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr.*¹¹

Alevî-Bektâşî geleneğinde Hak-Muhamed-Ali sevgisi, kişinin âhiret-teki kurtuluşuna sebep olarak kabul edilmiştir. Gürûh-ı nâcî (kurtuluşa erecek zümre) olabilmek için Ehl-i Beyt’i sevmek ve onların yolundan gitmek gerekmektedir. “Yol ehli” veya “yol evlâdı” deyimleri, onların yolunu süren tâlib ve sâlikler için kullanılmıştır. Görgüden geçen tâlibe pîr şöyle sorar: “Geldiğin Ali yolu, durduğun Mansûr dâri, gördüğün Hak dîdârı. Hak cesedine can verdi. Kalbine îmân verdi. Ağız tâlib, dil mürşid. Erenler meydânında ne gördün, ne işittin?”¹² Kul Himmet bir nefesinde bu anlayışı ifade etmekle kalmaz, Hz. Ali’yi seven ve öven gürûh-ı nâcîye hayranlığını dile getirir:

9 Bu şekilde bir tuğ örneği, Hacıbektâş Dergâhı’nın içerisinde Güvenç Abdal’ın kabrinin karşısında sergilenmektedir.

10 Bkz. Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, Ardiç Y., Ankara, 1999, c. III., s. 351.

11 Vâhib Ümmî, *Dîvân*, haz. Ali Torun, Gazi Ü. S. B. E., Ankara, 1987, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 340.

12 *Buyruk*, haz: Fuat Bozkurt, İstanbul, 1982, s. 154.

*Sizlerdedir güzel Şâh'ın yolları,
Medh-i Haydar okur dâim dilleri,
Seherde açılır gonca gülleri,
Ey gürûh-ı nâcî size aşk olsun.*¹³

Ehl-i Beyt sevgisinin sebep-i necât (kurtuluş sebebi) olması beklentisi, pek çok Hak âşığı tarafından dile getirilmiştir. Hz. Ali'ye ve onun evlâdına olan sevgi Alevî-Bektâşî Edebiyâtında *düvâz[deh]-imâm* adı verilen bir türün ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Ali evlâdı on iki imâmın sıfatlarıyla birlikte anılması, tarîkat erkânının bir parçası haline gelmiştir. Şah Hatâyî söylediği bir *düvâz[deh]-imâm*da Hz. Peygamber ve onun Ehl-i Beyt'ine sevgi duyanlara kurtuluş müjdesi vermektedir:

*Muhammed Ali'yi candan sevenler,
Yorulup yollarda kalmaz inşâallah,
İmâm Hasan'ın yüzün görenler,
Hüseyn'den mahrûm olmaz inşâallah.*¹⁴

Kul Himmet Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisini kalbi ve rûhıyla hissetmenin ötesine geçerek, bütün eşyanın bu sevgiyi dile getirdiğini ilan eder:

*Her sabah ötüşür kuşlar ey zâhid,
Allah bir Muhammed Ali diyerek,
Bülbül de gül için figâna başlar,
Allah bir Muhammed Ali diyerek.*¹⁵

Hz. Ali ilmi, inancı, ahlâkı, cesaret ve kahramanlığı, velâyeti ve yöneticiliğiyle İslâm Peygamber'i Hz. Muhammed'in yolundan yürümüş, Allah Rasûlü'nün yaptığı gibi İslâm'ın yaşanabilir ve insanı mutlu edebilir bir din olduğunu göstermiştir. Hz. Ali, eğitim almış ve eğitim vermiş bir insan olması itibarıyla karakter eğitimi konusunda çok önemli bir modeldir. O çocukluğundan itibaren, aynı zamanda bir muallim olan Hz. Peygamber'in yanında yetiştiği için, Hz. Peygamber'in eğitimciliğindeki ba-

13 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, s. 36.

14 A.g.e., s. 47.

15 A.g.e., s. 51.

şarı derecesini göstermektedir. O Peygamberî terbiye ve eğitimin en dikkat çekici sonuç ürünüdür. Ahlâkı Kur'an olan ve bu nedenle de "yaşayan Kur'an" olarak isimlendirilen Hz. Peygamber Kur'an'ın inanç, ibadet ve ahlâk ilkelerinin bir insan hayatında nasıl canlandırılabilceğini göstermiştir. Hz. Ali ise Hz. Peygamber gibi nasıl yaşanabileceğini, onun verdiği eğitimin bir insan hayatında nasıl etkili olabileceğini gösteren birinci dereceden bir örnektir. Hz. Ali'ye bakanlar, Kur'an'a, Hz. Peygamber'e ve İslâm'a can-ı gönülden bağlı bir yiğit, dinin esprisini kavramış ve onu rûhânî bir zevkle yaşayan bir insan-ı kâmil görmüşlerdir. Hz. Ali'yi seven ve onun yolundan gidenlerin "gürûh-ı nâcî" olarak kabul edilmelerinin sebebi de bu gerçek olsa gerektir. Hz. Ali de, oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i İslâm'ı bütün özellikleriyle yaşamaya gayret eden samimi Müslümanlar olarak yetiştirmiştir. Hz. Hüseyin Kur'an'ın insanlığa hediye ettiği adâlet ve ahlâk gibi evrensel ilkeler için tıpkı babası gibi yiğitçe mücadele ederek, kahramanca şehit olmuştur. Bir başka ifadeyle Hz. Ali çok başarılı bir öğrenci ve çok etkili bir öğretmendir. İyi bir öğrenci olmak isteyen de, iyi bir öğretmen olmak isteyen de Hz. Ali'yi örnek alabilir. Bu makalede Hz. Ali tarihsel kişiliği ve Alevî-Bektâşî kaynaklarına yansıyan izdüşümleriyle anlatılmaya çalışılacaktır.

1. Hz. Ali'nin İnancı

Alevî-Bektâşî geleneğinde, Fuzûlî gibi yedi Hak âşığından birisi olarak kabul edilen ve Hak-Muhammed-Ali sevgisini dilinden düşürmeyen Yemînî Hz. Ali'nin *Fazîletnâme*'sini niçin yazdığını şöyle açıklamaktadır: "Hz. Muhammed'e ümmet olanlar ve Ehl-i Bey'ti sevenler bu fazîletleri dinlerler. Bu sözleri şüpheyle karşılayanlar, cihânın övücü olan Hz. Peygamber'e inanmamışlardır. Buradaki açıklamalarda zan ve taklit bulunmaz. Hz. Peygamber'e övgü ve Allah'ın birliği konu edilmektedir. Okuyanlar son Peygamber'e salavât getirirler. Rûm'daki gâzîler on iki imâmı severler. Din yoluna canlarını, başlarını koyarlar ve gönülden Ehl-i Bey'ti severler."¹⁶ Hz. Ali İslâm Dini ile öylesine bütünleştirilmiştir ki, Yemînî'ye göre; onu sevmeyenin dini olmaz. Her kim Hz. Peygamber'e dost olduğunu söylüyorsa, Hz. Ali'ye bir arpa danesi kadar kin tutmamalıdır. Böyle bir anlayışın ortaya çıkmasında Hz. Peygamber'den rivâyet edilen; *Ey Ali! Mü'min olanlar seni severler; münâfık olanlar senden nefret ederler*¹⁷ hadî-

16 Yemînî, *Fazîletnâme-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, Dersâadet Cihân Matbaası, İstanbul, H. 1327, s. 8.
17 Bkz. Müslim, *Sahîh*, c. I, s. 120; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 95.

sinin rolü büyük olmuştur. Kişinin mü'min ve müslüman, âlim ve fâzıl olduğunun ispatı Hz. Ali'ye duyduğu sevgidir:

*Kaçan ilmi ola kendisi zâlim,
Ali'ye buğz edene deme âlim.
Meğer şeytana uyup, ola câhil,
Ki diye bâtila hak, Hakk'a bâtil.¹⁸
Eğer oldunsa ümmet Muhammed Mustafâ'ya,
Muhîb oldun Aliyyü'l-Murtazâ'ya.¹⁹
Ki evvel lezzet Muhammed Mustafâ'nın,
Onun sevgisidir hem Murtazâ'nın.
İkisin sevmek imiş din, îmân,
Hakîkat birdir onlar, ey Müslümân.²⁰*

Hz. Ali, Muhammed Mustafâ'nın ilminin vârisi ve Allah'ın sâdık sırrıdır. Fütüvvet ilminin hazînesi, Hz. Peygamber'e vahyedilen Furkân-ı Kerîm'in koruyucusudur.²¹ Fuzûlî "Hz. Ali niçin bu kadar üstündür?" diye bir soru sorulsa, "Peygamberlerin şâhı Hz. Muhammed'e bağlı olduğu için..." diye cevap verilir, demektedir. Peygamber'in gerçek olduğuna ilişkin delil istense, Ali'nin ona itaat etmesi yeter.²² Yemînî yukarıdaki beyitlerinde Hz. Ali'nin bir an olsun Hz. Peygamber'in yanından ayrılmadığı gerçeğinden hareket etmektedir. Bu nedenle İslâm'a gönülden bağlı bir Müslümân'ın Hz. Ali'yi sevmemesi, onu Hz. Peygamber'den ayrı düşünmesi yadırganacak bir tutumdur. Yedi Hak âşiklarından birisi olan Kul Himmet de benzer duyguları ifade etmektedir. Hz. Ali'ye olan sevgisini dile getirirken, onu Hz. Peygamber'den ayırmadığını, ikisinden de himmet ve medet beklediğini söyler:

*Biz de öğüt aldık, bizden uludan,
İhsân Muhammed'den mürvet Ali'den,
Katâra bağlyız kâlû belîden,
Başta değil etekte ellerimiz.²³*

18 Yemînî, *Fazîletnâme-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, s. 22.

19 Yemînî, a.g.e., s. 23.

20 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 86.

21 Yemînî, a.g.e., s. 24.

22 Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süedâ*, s. 80.

23 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, s. 34.

Fazîletnâme'de Hz. Ali'nin çocukluğunda ağzına giren ilk lokmanın Hz. Peygamber'in dili olduğu ve bundan dolayı da gözü ve gönlünün nûrla dolduğu anlatılmaktadır. Allah'ın da, Muhammed'in de Hz. Ali'yi sevdiği dile getirilmektedir.²⁴ Alevî-Bektâşî kaynaklarında en çok rivâyet edilen hadîslerden birisi; *Dikkat edin! Kim Ali'ye buğz ederse, Allâh'a ve Rasûl'üne buğz etmiş olur. Kim de Ali'yi severse, Allâh'ı ve Rasûl'ünü sevmiş olur.*²⁵ şeklindedir. Bu nedenle Alevî-Bektâşî geleneğinde "Allah-Muhammed-Ali" veya "Hak-Muhammed-Ali" birlikte söylenir. "Ali Hakk'la beraberdir, Hak da Ali ile beraberdir"²⁶ hadîsinden de Hz. Ali'nin Allâh'a olan yakınlığı anlaşılmuştur. Bir sözünde; "Gayb perdesi açılrsa, inancım da bir ziyadeleşme olmaz" diyen Hz. Ali, sanki Allah'ı görüyormuş gibi sağlam ve kesin bir inanca sahiptir. Onu Allah dostlarının şâhu ve sultânı yapan özelliği de bu olsa gerektir. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât* adlı eserinde Hz. Ali'nin inancındaki bu kesinliğe dikkat çekmek amacıyla şu olayı anlatır. Hz. Ali, kendisine; *Ey Ali! İbâdet ettiğin Allâh'ı görüyor musun?* diye soranlara; *Eğer görmeseydim ibâdet etmezdim* diye cevap verir. Hacı Bektâş Velî bu olayı anlattıktan sonra; "o halde mü'minlere vâciptir ki Hak Teâlâ Hazretlerini her yerde hazır bilmeli ve görmelidirler" der.²⁷ Mağribî *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı eserinde Hz. Ali'nin dilinden; *O'nu gördüm, O'nu bildim, bu nedenle kulu oldum ve görmediğim Tanrı'ya tapmadım*" şeklinde bir yorum yapar.²⁸

Hz. Ali bir hutbesinde Allâhu Teâlâ'nın varlık ve birliği, isim ve sıfatları hakkında şu edebî ifadeleri kullanmaktadır: "Gören O'nu göremez. Görmeyen göz de O'nu inkâr edemez. Yücelikte en üstündür. O'ndan üstün bir varlık olamaz. Yakınlıkta en yakındır. O'ndan yakın bir varlık bulunamaz. Ne yüceliği yarattığı bir şeyden uzaklaştırır O'nu; ne yakınlığı yaratıklarına eşit eder O'nu. Öyle bir vardır, birdir ki varlık nişâneleri, O'na şehâdet eder. İnkâr edenin gönlü bile inadına O'nu ikrâr eyler."²⁹ Hamd Allâh'a ki görülmeksizin bilinmiştir. Düşünülmeksizin yaratıcıdır. Öyle bir yaratıcıdır ki, her an yaratmaktadır. Her an vardır. Kâim ve dâimdir. O, burçları bulunan gökler yaratılmadan, kapkaranlık gece kararmadan, durgun denizler serilmeden, geniş yolları olan dağlar dikilmeden, yeryüzü dö-

24 Yemîni, *Fazîletnâme-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, s. 15.

25 Bkz. et Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, c. XXIII, s. 380.

26 Bkz. Abdurraûf el-Münâvî, *Künûzü'l-Hakâyık*, c. I, s. 121.

27 Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, haz: Esad Coşan, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1996, s. 38.

28 Bkz. Mağribî, *Tuhfetü'l-Uşşâk (Yazma Eser)*, Kemal Durmuş Dede Özel Kütüphanesi, H. 1255, vr. 13a.

29 Bkz. Ali b. Ebî Tâlib, *Nehc'ül-Belâğa*, haz: Abdülbâki Gölpinarlı, Yeni Şark Maârif Kütüphanesi, İstanbul, 1972, s. 35.

şenmeden önce de kâim ve dâimdi.³⁰ Allâh'ı noksan sıfatlardan tenzîh, kemâl sıfatlarıyla tavsîf eden Hz. Ali'nin inancında en ufak bir şüphe yoktur. Nehcü'l-Belâğ'a da yer alan hutbelerinde en dikkat çeken özelliği, Allâh'ın kullarından istek ve arzuları (murâd-ı ilâhî), Allâh'ın eşya, insan ve olaylar üzerindeki tasarruf kudreti (meşîet-i ilâhî) ve Allâh'ın yüceliği (kudret-i ilâhî) gibi itikâdî konularda akıllarla birlikte gönülleri de doyuran bilgiler veriyor olmasıdır.³¹ Hz. Ali, sahâbenin ilk kelâmcısıdır. Kader inancı konularında Hâricîlerle ve Kaderiyye mensuplarıyla mücadele etmiş, inanç konularında kendisinden sonra gelenlere önemli fikirler bırakmıştır.

Hz. Ali'nin evlâdı ve İmâm Mûsâ Kazım'ın neslinden olan ve Anadolu'daki Hak dostlarını yetiştiren Hünkâr Hacı Bektâş Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* adlı eserinde Allâh'a ibâdetin nasıl olması gerektiği konusunu açıklarken, Hz. Ali'den şu cümleleri nakletmektedir: "*İmân edip sevgi duyanlar; bütün hayatları boyunca Allâhu Teâlâ'ya samimiyetle tapmalı; sözlerinde, işlerinde, davranışlarında, oturuşlarında, kalkışlarında, yemelerinde, içmelerinde, hatta uyurken ve uyanırken O'na ibâdet etmeli, her durumda O'nunla bir olmalıdır.*"³² Hacı Bektâş Velî Sulucakarahöyük'te kurduğu dergâhta yetiştirdiği dervişlerine, Hz. Ali'den aldığı ilhamla sağlam bir tevhid inancı ve samimi bir ibâdet hayatı kazandırmaya çalışmıştır. Onun âşıktan maşûğ'a bir mektup olarak nitelendirdiği Kur'an'ın³³ bâtınını kendisine öğreten de Hz. Ali'dir.³⁴ Dervişlerine Kur'an okuyarak Allâh'a yakın olunabileceğini öğütleyen Hacı Bektâş Velî, Hz. Ali'nin yukarıdaki sözünün muhtevâsını da eserine şöyle yansıtmıştır: "*Derviş Allâh'ın adını anmayı dinden düşürmemeli ve gönülünde Allâh'ın adını anmaktan başka bir şeye yer vermemelidir.*"³⁵ *Derviş sabah, akşam tüm organlarını Allâh'ın adını anmakla öyle meşgul etmelidir ki, her tüyü dil kesilmelidir.*"³⁶

30 Ali b. Ebî Tâlib, a.g.e., s. 35.

31 Hz. Ali Allâh'ı tanıyan bir Hak dostu kimliğiyle, Allâh'ın O'na sığınan kullarına nasıl muâmele edeceğini de dile getirmiştir: "*Kendisine dört şey verilen kişi, dört şeyden mahrum bırakılmaz. Kendisine duâ nasip edilen, duâsının kabul olmasından; tövbe etme imkânı verilen, tövbesinin kabul edilmesinden; istiğfârda bulunma nimeti verilen, bağışlanmaktan; şükretme ilhâm edilen, nimetinin artmasından mahrum kalmaz.*" Abdülaziz Hatip, Hz. Ali'den Çağlara Mesaj, Horasan Y., İstanbul, 2007, s. 113.

32 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, çev: Davut Duman, GÜHAM Y., Ankara, 2004, s. 6.

33 Bkz. Hacı Bektâş Velî, a.g.e., s. 20.

34 *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş Velî*, haz. Abdülbâkî Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958, s. 5

35 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, s. 7.

36 Hacı Bektâş Velî, a.g.e., s. 8.

Hız. Ali Allâh'ı inkâr edenleri, O'na ortak koşanları, O'nu insanlara benzetenleri ve tevhîde aykırı fikirleri savunanları veciz ifadelerle eleştirir. Onun aşağıdaki ifadeleri bugüne kadar devam eden sağlam İslâm inancının ve İslâm kelâmının erken devirde şekillenen prensipleri olmuştur: *"Tanıklık ederim, bilirim ve bildiririm ki Senin, yarattıklarının organları gibi organlara sahip olduğunu sanıp onlara benzeten, ete, deriye bürüdüğün kemiklere benzer şeylere sahip sanan, Sana cisim isnâd eden kişinin gönlü Senin eşin, örneğin olmadığına dair tam bir inanca ulaşmamıştır. Gerçekten de Sen öyle bir Allah'sun ki, akıllara sığmazsın. Bu nedenle de düşünce esintileriyle bir niteliğe bürünmezsin. Hatırlara gelen düşüncelere girmezsin."*³⁷

Nehcül-Belâğa'daki tevhîdi tanımlayan bu ifadeler, Anadolu topraklarına benzer ifade kalıplarıyla taşınmıştır. Yazmış olduğu eserde sürekli Hız. Muhammed'le Hız. Ali'yi konuşuran Cabbâr Kulu, Allâh'ın sıfatlarını Hız. Ali'nin dilinden şöyle sıralar: *"Hazret-i Ali eydür: Allâh Teâlâ bir şer'ki, nazîri yok, hiç kimseye benzemez, yimez, içmez, uyumaz, elden, gözden, dilden, mekândan münezzehdür. Hayyül-Kayyûm, evveli yok, âhiri yok, ne kimseden doğdu, ne kimse andan doğdu. Hayır, şer, sağlık, mevt, Allâh'dan. Tanrı'dan rızâsız, ağaçlar, otcağazlar, asla bir şey yabracığını] oynadamaz. Bitim dise, bitemez. Göğeriym dise, göğeremez. Allâh Teâlâ'nun rızâsı olmayınca, sâir şeyler de buna göredür. Cümlesi Allâh emriyle işlenür. Cümleye nafaka viren Allâh'dur. Cümlesinin kuvveti, hareketi Allâh'dandır. İşte îmân didiğümüz, bunun cümlesini dil ile ikrâr, kalb ile inanmakdur."*³⁸

Hız. Ali, henüz çocukken Hız. Muhammed'in Mekke'li müşrikleri Allâh'ın birliğini ve kendisinin Peygamberliğini tebliğ etmek amacıyla yemekli toplantılara davet ettiğinde, hiçbir kimse "evet" demezken, "Evet! Ey Allâh'ın elçisi! Bu işte ben sana yardım edeceğim" diyerek cesaretini ortaya koymuştu.³⁹ O cesaret ve kararlılığını Hız. Peygamber'in Hakk'a yürümесinden sonra da devam ettirdi. Hız. Peygamber'in nübüvveti hakkındaki sözleri net ve kesindi. İnanan kalplerdeki îmânı rûhlarda kökleştirmek, inanmayan gönülleri harekete geçirmek isteğindediydi. *Nehcül-Belâğa'da* yer alan bir hutbesinde Allah Rasûlü hakkında şu cümleleri sarf etmiştir:

37 Ali b. Ebî Tâlib, *Nehcül-Belâğa*, s. 41.

38 Cabbâr Kulu, *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, haz: Osman Eğri, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara, 2007, s. 359; Hız. Ali'nin Allah tasavvuru konusunda ayrıca bkz. Hülya Alper, "Hız. Ali'nin İtikadî Görüşleri", *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hız. Ali*, Bursa İl Müftülüğü Y., Bursa, 2005, ss. 99-111, s. 101-104.

39 Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mü'minlerin Emri Hazreti Ali*, Der Y., İstanbul, 1993, s. 14-15.

"Allâh'ım! Kulun ve Rasûl'ün Muhammed'e en yüce Rahmetinle rahmet et. Kendisinden önce gelip geçen Peygamberlerin en sonuncusu O'dur. Peygamberliği yüklenmiştir de, Sen'in emrini yerine getirmiştir. Vahyine mazhar olmuş, onu bildirmiş, ahdini yerine getirmiştir. Emrin ne ise o yola gitmiştir. O'dur hak üzere gönderdiğin; O'dur halka Rasûl'ün.⁴⁰ O'nun boyu boyuların hayırlısıdır. Soyü soyların hayırlısıdır. Yolu dosdoğru yoldur. Sözü hakla bâtulı ayırır. Hükmü adâletin ta kendisidir.⁴¹ İyi kişilerin gönlü O'na yönelmiştir. İnananların gözleri O'na meyletmiştir. Allah gönüllerdeki düşmanlıkları O'nunla söndürmüştür. O'nunla inananları uzlaştırmış, kardeş etmiştir."⁴²

Hz. Ali inancı ahlâkla bütünleştirmek için gayret etmiş, kendisi de İslâm ahlâkını en güzel biçimiyle karakterize etmiştir. Hz. Peygamber'in evinde, ocağında yetişmiş bir inanç ve ahlâk sembolü olarak, inananları duygu, düşünce ve davranışlarında Allah Rasûlü'ne benzetmek istemiştir. O bir Allah ve Peygamber âşığıdır. Kendisini dinleyen cemâate minberden şu sözleri söyler: "Sen de tertemiz olan Peygamber'in huylarıyla huylan. Çünkü O'nda uyulacak huylar, yaslanacak kişiye yaslanacak şeyler vardır. Kulların Allâh'a en sevgilisi, Peygamber'ine benzemeye çalışan, O'nun izini izlemeye çalışandır. O dünyada ağız dolusu bir lokma yemedi. Dünyaya gözünün ucuyla bile bakmadı. Dünya ehlinin en zayıfıydı bedence. Yerde yemek yedi. Kul gibi otururdu. Ayakkabısını kendi tamir ederdi. Elbisesini kendisi yamardı."⁴³

Hz. Ali'nin tarif ettiği ahlâk-ı Muhammedî 16. yüzyılda Anadolu'nun kendine özgü dil ve üslup özellikleriyle şekillenerek, Cabbâr Kulu isimli Bektâşî dervişi tarafından ifade kalıplarına dökülmüştür. Cabbâr Kulu Hz. Ali'ye Peygamber ahlâkını şöyle tarif ettirir: "Sen öyle yürürdün yâ Rasûla'llâh ki, Allah emri üzere yürürdün. Kimsenün hâtırın[1] yıkmadun. Bir kişinin kapısını kakmadun. Dünyâ varlığına bakmadun. Sana kötülük idene eylük itdün. Allah yoluna gitdün. Sana düşmanlık idene sen dostluk itdün. Allah yoluna da'vet itdün. Nice kâfirleri îmâna getürdün. Kalmışları menziline yitürdün. Niceler yoldaş oldu, sana bile. Ulu devlet buldular seninle."⁴⁴ Cabbâr Kulu'nun anlam dünyasındaki Hz. Ali, Hz. Peygamber'i hutbesindekine yakın bir gözle görmektedir. Anadolu'daki Ali

40 Ali b. Ebî Tâlib, *Nehc'ül-Belâğa*, s. 38.

41 A.g.e., s. 46.

42 A.g.e., s. 49.

43 A.g.e., s. 49-50.

44 Cabbâr Kulu, *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, s. 493-494.

yolunun takipçileri, tarihsel Hz. Peygamber ve Hz. Ali bilgisini Türkçenin ifade gücünden de yararlanarak sunmuşlar, onların sevgisini ve bilgisini yüreklerle nakış nakış, ilmek ilmek işlemişlerdir.

Hız. Ali inançla gerilen bir yiğittir. İlimdeki dehâsının ve sağlam kişiliğinin temelinde yakîn bir îmân bulunmaktadır. Allâh'a ve Peygamber'e inanan bir insanın nasıl olması gerektiği konusunda etkileyici bir modeldir. Kendi var oluşuyla örnek olmakla kalmamış, inanan bir insanın hangi niteliklere sahip olması gerektiğini de bir bir saymıştır: *"İnanan kişinin yüzünde güleçlik vardır; kalbindeyse hüzün. Gönlü her şeyden geniştir; nefsi her şeyden alçak. Büyüklemeden nefret eder. Şöhrete düşmandır. Düşünmesi derin, susması fazladır. Çok şükreder; çok sabreder. İhtiyacı olanları görünce, kendi ihtiyacını hatırlamaz bile. Huyu güzeldir, geçinilmesi kolaydır. Şeref ve din konusunda tavizsizdir."*⁴⁵ Onun bu sözlerini kendisine rehber yapan bir insan, kişisel ve toplumsal hayatta uyumlu, mutlu, huzurlu, herkesle iyi geçinen ve kendisiyle iyi geçinilen, sevilen, sayılan ve sağlam karakter yapısına sahip bir kişi olur. Bir insanın ömründe çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere dört önemli çağ bulunmaktadır. Hız. Ali'nin çocukluğunda Hız. Peygamber'in yanında yetişmesi ve ikinci Müslüman olması, çocukları büyük ölçüde etkilemektedir. Gençlik çağında Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan bir yiğit olması, gençleri onunla özdeşleşme duygusuna itmektir. Her genç Müslüman, Ali gibi bir yiğit olmayı ister. Yetişkinlik çağında da ilmiyle, fazîletıyla, ahlâkıyla, adâletıyla örnektir. Onun gibi bir âlim, onun gibi bir yönetici ve onun gibi bir mü'min olmak hayal edilmeye değer bir olgudur. Onun yaşlılığı ise gençlikte yapılan büyük hizmetlerin kıvanç ve övücünün yaşandığı ömrün son halkasıdır. Fitne ve tefrikadan uzak durmak için mücadele edilen hassas ve önemli yıllardır.

2. Hız. Ali'nin İlmi

Buyruk ve Erkânâme'lerin hemen hepsinde Hız. Ali'yi anlatmak için rivâyet edilen bir hadîs bulunmaktadır: *"Ene medînetü'l-İlmi ve Aliyyün bâbühâ"*⁴⁶ (*Ben ilmin şehriyim Ali onun kapısıdır*) Hız. Ali ile Hız. Peygamber'in ilim sahaları aynı, konuları ve sınırları birbirinden farklıdır. Alevî-Bektâşî geleneğinde bu farklılık çeşitli deyimler kullanılarak açıklanmaya çalışıl-

45 Abdülaziz Hatip, *Hız. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 224.

46 Bkz. İzzeddin b. Esîr el-Cezrî, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dârü's-Şa'b, Kâhire, 1970, c. IV, s. 100; Süleyman el-Kunduzî, *Yenâbü'l-Mevedde*, s. 28.

mıştır. Meselâ; Seyyid Hüseyin Gaybî, Hz. Ali'den bir nakil yaparak ilmi ikiye ayırmaktadır. Peygamberlerin ilmi insanlara tebliğ edildiği, açıklandığı için *ilm-i nâtik* (konuşan ilim). Vellilerin ilmi ise gizli kaldığı için *ilm-i sâmittir* (susan veya sözsüz ilim). Bu nedenle de âlimler Peygamberlerin vârisleridir. Hz. Ali zâhir ve bâtın ilmine vakıf olduğu için enbiyâ ve evliyâ ilmini kendisinde toplamıştır.⁴⁷ *Erkânnâme*'lerde nübüvvet için *bâtinî velâyet*, velâyet için de *zâhirî nübüvvet* ifadesi kullanılmıştır.⁴⁸ Gaybî'nin Hz. Ali için zikrettiği lakaplardan birisi olan "Âlim-i İksîr"⁴⁹ onun ilm-i ledün sahibi olduğuna işaret etmektedir. Alevî-Bektâşî geleneğinde Hz. Peygamber Kur'ân'ın zâhirini, Hz. Ali de bâtınını temsil etmektedir. Bu anlayış en dikkat çekici biçimiyle Hacı Bektâş Velî'nin *Velâyetnâmesi*'ne yansımıştır. Bu eserde anlatıldığına göre; Hacı Bektâş Velî, Lokman-ı Perende'nin yanında ders okurken, hocası Lokman-ı Perende bir gün Hünkâr'ın sağında ve solunda iki nûrânî kişinin oturduğunu görmüş; onlara yaklaştığında ise kaybolmuşlardır. Hacı Bektâş'a onların kim olduğunu sorduğunda o, sağındakinin Hz. Muhammed, solundakinin Hz. Ali olduğunu, Hz. Muhammed'in kendisine Kur'ân'ın zâhirini, Hz. Ali'nin ise bâtınını öğrettiğini ifade etmiştir.⁵⁰

Hz. Ali, Allah ilminin hazînesidir.⁵¹ Tasavvufî anlayışa göre; Allah ilmi, tevhid (Allah'ın birliği) gerçeğidir. Bütün ilimler bu gerçeği ifade etmek için yapılır. Virânî Baba *İlm-i Câvidân*'ında Hakk'ı bilmek isteyenlere Hz. Ali'yi referans olarak gösterir.⁵² Hz. Ali'nin "*ilm bir nokta idi, cahiller onu (boş sözlerle) çoğalttı*" sözü, *Noktatü'l-Beyân* adlı eserde yine kendi dilinden şöyle açıklanmaktadır: "Ey tâlipler! Allah'ın bilinmeyen gizli hikmetleri, semâvî kitaplar olan yaprak sahifelerinde, Tevrat'ta, Zebur'da, İncil'de ve ne kadar sır varsa Kur'an-ı Kerîm'de bulunmaktadır. Sırların bütünü Kur'an'da toplanmıştır. Kur'an'da olan sırlar, Fâtiha'da toplanmıştır. Fâtiha-yı Şerîf'teki sırlar, Besmele-i Şerîf'te toplanmıştır. Besmele'de toplanan sırlar ise Besmele'nin baş harfi olan 'ba'dadır. 'Ba'daki sırlar da onun al-

47 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 30.

48 *Erkânnâme 1*, s. 125.

49 Gaybî, a.g.e., s. 70.

50 *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş Velî*, s. 5; Zâhir ve bâtın kavramları *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*'nda şöyle açıklanmaktadır: "Bu zâhir didiğimiz ma'nâ, kitâbdur. Bâtin didiğimiz, kitâba yazılmışdır, saklıdur. Onu, ehli bilür. Ol ilmi bilmek isteyen, ehlini bulur. Bulmak için velliler, ne zahmet çekmişler. Bâyezîd-i Bestâmî, kırk şeyhe vardı. Vücûdunu İslâh idemedi, Ca'fer-i Sâdik'a varmayınca." Bkz. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, s. 151.

51 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 30.

52 Bkz. Virânî Baba, *İlm-i Câvidân (Yazma Eser)*, Turan Saltık Dede Özel Kütüphanesi, H. 1290, vr. 2a.

tındaki noktadadır. İştin, bilin ki ben o noktayım.”⁵³ Bu sırra erişebilmek için Hz. Ali'nin “Ebu't-Türâb” (toprağın babası) lakabıyla sembolleşen “toprağa ait özelliklere” sahip olmak gerekmektedir. Bunlar; tasavvufi eğitimle rûhun olgunlaşması sonucu ortaya çıkan fakirlik, sabır, adâlet, insaf, rızâ, ilim, hakikat, yakîn, ahd ve vefâ gibi duygu ve davranışlardır. Tâlip toprağa karşılık gelen bu seviyeye ulaşırsa, velâyet makâmına da erişmiş olur.⁵⁴

Hz. Ali'nin “bana bir harf öğretenin kölesi olurum” sözü zâhir ilmi açısından olduğu kadar bâtın ilmi açısından da yorumlanarak, bu ilmin mürşidlere ait ilim olduğu belirtilmiştir. Mürşid-i kâmilî bulmayan ve hakikat ilmini almayanlar gaflette sayılmışlardır. Böylesi bir değerlendirme, *Hidâyetü'l-Uyûn* isimli eserde şöyle yapılmaktadır: “Sen kendine âgâh olmayıp, gâfil olasan ve nâdânlık edip, kendini bilmeyesin ve müşrik olup Hakk'ı bilmeyesin... İmdi biçâre Âdem bu zikir olunan menzil-i merâtib-i sıfât-ı zemîmeden kurtulup ahlâk-ı hamîde ve hulk-i Muhammed ile hulklandın ise...”⁵⁵ Bu manevî eğitimi veren mürşid, Hacı Bektâş Velî'nin ifadesiyle; anne ve babadan daha fazla saygıya layıktır. Çünkü anne baba, çocuklarını dünya belâsından, dünya ateşinden ve dünya sıkıntısından korurlar, mürşidler ise Müslümanları âhiret belâsından, Cehennem ateşi ve sıkıntısından korurlar.⁵⁶ *Buyruk*'taki şu ifade ise “baba”lık olgusuna daha da farklı bir bakış açısı getirmektedir: “Bir kimsenin şerîat babası öz babasıdır. Tarîkat babası mürebbîdir. Ma'rifet babası Hz. Ali'dir. Hakikat babası ise Hz. Muhammed'dir.”⁵⁷ Pir Sultan Abdal'ın ifadesiyle İslâm Dini Muhammed Mustafâ'nın dini olup, bu dinin mürşidi Ali'dir.⁵⁸ *Erkânâme*'de belirlenen kurala göre; bir kimse mürşidine ikrâr verdikten sonra, mürşidinin tavsiyelerine uygun hareket etmiyorsa, diliyle inanıp da gönlüyle inkâr edenler gibidir. Hem yalancı, hem yüzü kara, hem de eli boşdur.⁵⁹

53 Bkz. Seyyid Muhammed Nur, *Şerhu Noktati'l-Beyân*, haz: Baki Yaşa Altınok, Oba Y., Ankara, 2000, s. 50-51; Virânî Baba Hz. Ali'nin “ba” harfinin altındaki nokta olduğunu belirttiikten sonra, onun hidâyetin evveli, velâyet nûrunun da âhiri olduğunu dile getirir. Bkz. *İlm-i Câvidân (Yazma Eser)*, vr. 15b; 17. yüzyıl Halvetî mutasavvıflarından Niyâzi Mısırî de “nokta”nın şerhi için bir risâle kaleme almıştır. Görüşleri için bkz. Salih Çift, “Dönemsel Gelişimi Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hz. Ali”, *Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali*, Bursa İl Müftülüğü Y., Bursa, 2005, ss. 117-148, s. 139.

54 *Erkânâme 1*, s. 125.

55 Seyyid Ali Sultan, *Hidâyetü'l-Uyûn (Yazma Eser)*, Kemal Durmuş Dede Özel Kütüphanesi, H. 1317, vr. 36b.

56 Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, s. 54.

57 *Buyruk*, s. 70.

58 *Pir Sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri*, Maârif Kitaphanesi, İstanbul, ts., s. 138.

59 *Erkânâme 1*, s. 152-153.

Tâlibin ameli, meşâyih (mürşidlerin) ilmine göre olmalıdır.⁶⁰ Hz. Ali yukarıdaki sözüne istinaden velâyet yolunu gösteren bir velî kimliğiyle, büyük bir sevgiye ve saygıya mazhar olmuştur. Kalender Çelebi, Hz. Ali'yi seven bir ilim tâlibi olarak bu düşüncesini şöyle ifade eder:

*Murtazâ'dır kâşif-i kenz-i ulûm,
Hâdi-i ilm-i ilâhî men aref.⁶¹*

*Ey âlim-i dekâyık-ı nutk-ı Muhammedî,
Vey âlem-i hakâyıka sultân yâ Ali.*

*Ey vâkıf-ı hakikat-ı esrâr-ı kâinât,
Vey ârif-i ma'ânî-i Kur'an yâ Ali.*

*Ey bâb-ı şehri-i ilm-i Hüdâ, Hâdi-i Hüdâ,
Vey mahzen-i ma'ârif-i irfân yâ Ali.⁶²*

Seyyid Hüseyin Gaybî Hz. Ali'yi *kâffî*, *hâdî*, *emîn*, *âlim* ve *sâbir* sıfatları ile nitelendirdikten sonra, Hz. Ömer'in; "Eğer Ali olmasaydı, Ömer helâk olurdu" sözünü nakletmektedir.⁶³ Hz. Ali kendisinden önceki ilk üç halifenin ilmî, dinî, hukûkî ve askerî alanlarda danışmanları olmuştur.⁶⁴ Gaybî eserinde, Hz. Ömer'in Hz. Ali'ye danıştığı çeşitli konuları örnek olarak vermektedir.

Hz. Ali hayatı boyunca mala, mülke, makâm ve mevkiye önem vermemiş, zamanının çoğunu ilim ve îmân yolunda harcamıştır. Onu tanıyanlar dünyaya değil, Hakk'a tâlib olmayı öğrenmişlerdir. Gaybî, Hz. Ali'nin ilme verdiği önemi anlatmak için bir menkıbe nakletmektedir: Hz. Ali'nin ilimdeki üstünlüğünü işiten Rûm Kayser'i kendisini ziyaret etmek üzere yedi kişi gönderir. Onlardan Hz. Ali'ye "ilim mi üstündür, mal-mülk mü?" şeklinde bir soru yöneltmelerini, eğer yedi kişiye de ayrı ayrı cevaplar vermesi durumunda, gerçek ilim sahibi olduğunu belirtir. Hz. Ali kendisini ziyaret eden yedi kişinin her birine ayrı ayrı aşağıdaki cevapları verir:

60 A.g.e., s. 166.

61 Abdülbâki Gölpinarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, s. 109.

62 Mustafa Tatçı, *Hayretî'nin Dinî Tasavvufî Dünyası*, Horasan Y., İstanbul, 2006, s. 77.

63 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 93.

64 Bkz. Abdülbâki Gölpinarlı, *Mü'minlerin Emîri Hazreti Ali*, s. 58, 59.

1. İlim Peygamberlerden, mal ise Firavun'dan miras kalmıştır.
2. İlim harcandıkça çoğalır, mal ise harcandıkça azalır.
3. Malı saklamak gerekir, ilim ise sahibini (kötülüklerden) saklar.
4. Kişi öldüğünde malını geriye bırakır. İlim ise kendisiyle beraber gider.
5. Malı mü'minler de kazanır, kâfirler de. İlmi ise sadece mü'minler kazanır.

6. Dinî konularda bütün insanların ilme ihtiyacı bulunmaktadır. Mal sahibine ise herkesin ihtiyacı yoktur. Malı herkes kazanabilir. İlmi ise herkes elde edemez.

7. İlim kişinin sırat köprüsünden geçmesine yardım eder. Mal ise sırat köprüsünde insana ağırlık yapar.⁶⁵

Buyruk'ta Hz. Ali'nin dilinden anlatıldığına göre; ilim öğrenmenin kazancı câhili aydın yapması, yoksulu varlıklı hale getirmesidir. Bir defasında Ammâr b. Yâsir, Hz. Ali'ye "kişinin kendisi ve insanlık için yararlı olan şeylerin ne olduğunu" sorar. Hz. Ali'nin cevabı şöyle olur: "Kişinin kendisine yararlı olan şey; ilim, insanlığa yararlı olan şey ise; Allah'ı unutmamaktır."⁶⁶ Hz. Ali için cömertliğin bir çeşidi de öğüt verme konusunda sâki gibi olmak, gönülleri ve yürekleri ilim nûruyla aydınlatmaktır.⁶⁷ İlim çok değerli bir mirastır. Düşünme berrak bir aynadır.⁶⁸ İlmi artıran şey ise doğruluktur.⁶⁹ En düşük seviyedeki ilim dilde tutulandır. En yüce ilim ise, hal ve hareketlerde kendisini gösterendir.⁷⁰ İlim, amelin arkadaşıdır. Bilen uygular. İlim, ameli çağırır. Gelirse ne âlâ, gelmezse o da gider.⁷¹

Ali Ulvi Baba, Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır hadîsini Kur'an'ın tefsîr ve te'vîli konusuna uyarlayarak; "Muhammed Mustafâ Medîne-i tenzîldir, Aliyyü'l-Murtazâ bâb-ı te'vîldir." şeklinde ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in; Ben sizinle Kur'an'ın tenzîli üzerine savaştım; Ali ise te'vîli üzerine savaşıyor" hadîsini de nakleden Ulvi Baba, tenzîlin şerîat, te'vîlin tarîkat olduğu görüşünü ifade etmektedir. Şerîat vasıtasız vahiydir. Tarîkat ise Hakk'ın telkinidir. Nübüvvet vasıtasız tebliğ; tarîkat ise Hakk'ın tecellîsidir.⁷²

65 Gaybî, a.g.e., s. 103-104.

66 *Buyruk*, s. 139.

67 A.g.e., s. 140.

68 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 25.

69 *Buyruk*, s. 140.

70 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 80.

71 A.g.e., s. 239.

72 Ali Ulvi Baba, *Bektâşîlik Makâlâtı*, haz: İsmail Kasap, Horasan Y., İstanbul, 2007, s. 35-36.

Hız. Ali Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyen az sayıdaki sahâbîden birisidir. Gaybî, Hız. Ali'nin bu yönüne dikkat çekmek amacıyla onun için Müftî-i Tefsîr⁷³ (Kur'ân'ın tefsîri konusunda fetvâ veren kimse) lakabını kullanmıştır. Onun tefsîr, te'vîl, nâsîh, mensûh, muhkem ve müteşâbih gibi Kur'an ilimleri konusundaki bilgisi ve Kur'an'ın hükümlerini koruma, kollama konusundaki hassasiyeti, Hız. Peygamber'in *Ben size iki emanet bırakıyorum. Kur'an ve Ehl-i Beyt'im. Onlar Kevser havuzunun başında bana kavuşuncaya kadar birbirlerinden ayrılmazlar.*⁷⁴ hadîsinin gerçekleşmesidir. Sâhib-i Zülfikâr ve Haydar-ı Kerrâr olan Hız. Ali, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da Kur'an ehlinin tarifini gazâ terimini kullanarak yapar: "Yâ cemâat! Kur'an ehli kâfirlerle savaş yapan gâzilere benzer. Gâziler ya kâfire mağlup olup şehâdet şerbetini içerler, ya da gâlip gelerek, ganîmet elde ederler. Kur'an ehli de ya okuyucudur, ya da dinleyicidir. Her ikisi de sevap kazanır."⁷⁵

Hız. Ali'nin hutbelerini, mektuplarını ve vecîzelerini ihtivâ eden *Nehcül-Belâğâ*'da Kur'an'ın öğrenilmesini, öğretilmesini ve okunmasını tavsiye eden onlarca tavsiye bulunmaktadır. Seyyid Hüseyin Gaybî'nin de eserine aldığı ve bu nedenle Anadolu coğrafyasında da okunanlardan birisi şöyledir: "Ey cemâat! Eğer yedi denizin damlaları adedince sevap kazanmak istiyorsanız, Kur'an okuyun. Ölüm anında rûhunuzu îmânla teslim etmek istiyorsanız, Kur'an okuyun. Ölmeden önce Cennet'teki yerinizi görmek istiyorsanız, Kur'an okuyun. Kabir azâbını görmek istemiyorsanız, kabrinizde bir kandil yanmasını istiyorsanız, Kur'an okuyun. Kabirde Münker ve Nekir meleklerinin sorularına kolaylıkla cevap vermek istiyorsanız, Kur'an okuyun. Kabrinizden kalktığınızda, yüzünüzün ayın on dördü gibi ak olmasını istiyorsanız, Kur'an okuyun. Kıyâmetin sıkıntısını çekmek istemiyorsanız, Kur'an okuyun. Günahlarınızın bağışlanmasını, sevaplarınızın artmasını istiyorsanız, Kur'an okuyun."⁷⁶ Hız. Ali için bir kişinin çocuğuna Kur'an öğretmesi, gündüzü oruçlu-gecesi namâzlı geçirilen bin yıldan ve bin fakire sadaka vermekten daha hayırlıdır.⁷⁷

3. Hız. Ali'nin Ahlâkı

Hız. Ali'deki îmân ve ilim, davranışlarında ahlâk olarak öylesine tecessüm etmiştir ki, Kaygusuz Abdal Hak âşıklarına İslâm ahlâkını tavsiye

73 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 70.

74 Bkz. Tirmizî, *Menâkıb*, 77, 3790.

75 Gaybî, *a.g.e.*, s. 73.

76 *A.g.e.*, s. 75.

77 *A.g.e.*, s. 76.

ederken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Aşk eri, akli ölçü alır, aşkı delil, nefsi zellil eder. Ahlâkı Hz. Peygamber’e, huyu Hz. Ali’ye benzer. Deniz gibi derin, yer gibi sakin, ateş gibi pişirici olur. Su gibi daima yola varır.”⁷⁸ Ahlâkı Hz. Peygamber’e, huyu Hz. Ali’ye benzeyen aşk erleri, yetmiş iki millete devlet olmuşlar, küre misâli çiği pişirmiş, aç doyurmuşlardır. Hz. Ali vecîzelerinden birisinde nasıl bir insan olunması gerektiğini tek cümlede özetlemiştir: *İnsanlarla öyle oturup kalkın ki, ölürseniz size ağlasınlar, yaşarsanız sizi özlesinler.*⁷⁹

Hz. Ali’nin Hz. Peygamber’e olan sevgi ve bağlılığı, Alevî-Bektâşî geleneği ile birlikte, Ahlîlik ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinde uygulanan “yârenlik” teşkilatlanmalarında da toplumsal bir ahlâk düzeni oluşmasına öncülük etmiştir. Özellikle Alevîlikteki “müsâhiblik” uygulaması birlik-beraberlik ve kardeşlik duygularının kurumsallaşmasını sağlamıştır. Hicretin beşinci ayında Hz. Peygamber’in isteği üzerine Medîne’ye hicret eden sahâbe (mühâcirûn) ile onlara yurtlarını, yuvalarını açan Medîne’li sahâbe (ensâr) arasında gerçekleştirilen kardeşlik (muâhât), Alevî geleneği içerisinde bugüne kadar taşınmıştır. Hz. Peygamber ile Hz. Ali’nin kardeş olmalarına dayandırılan müsâhibliğin anlamı, değeri ve ilkeleri, temel Alevî kaynağı *Buyruk*’larda geniş bir şekilde anlatılmıştır.⁸⁰ Müsâhib müsâhibinden evini, malını ayırmaz. Birbirlerinin evlerine izinsiz olarak girebilirler. Aralarında bir tartışma çıksa, Temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya kadar dargın durmamaları gerekir.⁸¹ *İnsanların en âcizi, dost edinmekten âciz olandır. Ondan daha âcizi ise, kazandığı dostları yitendir.*⁸² *Dostları yitirmek gurbete düşmektir*⁸³ diyen Hz. Ali’nin çağlar ötesinden gelip, Anadolu bozkırında yankılanan mesajı, birlik ve dirliğin temeli olmuştur. Allah dostlarının yol göstericisi olan Hz. Ali, toplumsal uyum ve huzuru Allah’a yakın olmakla ilişkilendirmektedir. “*Allah’la arasını düzelten kişinin, Allah da insanlarla arasını düzeltir.*”⁸⁴ sözüyle, birlikte yaşama kültürüne farklı bir bakış açısı getirmektedir. Allah’a itaat edilerek, O’nun emir ve yasaklarına uyulduğu takdirde, hoş geçimli bir insan olunabileceğine dikkat çekmektedir. Burada ilâhî takdir ve inâyetin varlığına vurgu

78 Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, haz: Abdurrahman Güzel, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1987, s. 73.

79 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali’den Çağlara Mesaj*, s. 28.

80 *Buyruk*, s. 12-16.

81 A.g.e., s. 57-58.

82 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali’den Çağlara Mesaj*, s. 30.

83 Abdülaziz Hatip, a.g.e., s. 58.

84 A.g.e., s. 77.

yapıldığını da düşünmek mümkündür. Hz. Ali dostların arasını düzeltilecek davranışları da öğütlemekten geri durmamıştır. *Dostuna sitemi, ona iyilik yapmakla ifade et. Sana yaptığı kötülüğü, ona ihsanda bulunarak defet.*⁸⁵ onları tekrar birbirlerine yakınlaştıracak bir yol önerilmektedir. Hacı Bektâş Velî, Hz. Ali'nin yaptığı gibi insanların aralarının düzelmesinin dinamik ve eylemsel boyutunu da ön plana çıkarmış ve *Makâlât-ı Gaybîyye ve Kelimât-ı Aynîyye*'de Hz. Ali'nin bir başka sözünü naklederek, yukarıdaki Allah'la arasını düzelten kişinin, Allah da insanlarla arasını düzeltir hükmüne farklı bir bakış açısı getirmiştir. Hz. Ali'den "*Allâh'ın emrine boyun eğin ve yarattıklarına sevgi gösterin*" sözünü rivâyet eden Hünkâr⁸⁶, Allâh'ın insanların arasını düzeltmesi için eylemlere yansıyan sevgiyi önermiştir. Eylemsel sevgi, Hacı Bektâş Velî'nin *Mü'minin gerçeği odur ki, hiçbir zaman hiçbir yarattığı haksız yere eline ve diline dolamaz.*⁸⁷ sözünde özetlenmektedir.

Hz. Ali *Fazîletnâme*'de büyüklere hürmet, küçüklere hizmet eden bir insan olarak anlatılmaktadır. Bir defasında sabah namâzını Allah Rasûlü'nün arkasında kılmak için abdest alıp, mescide doğru yola çıkar. Yolda giderken önüne Allah'a inanmayan, saçı, sakalı ağarmış, kemikleri eğilmiş, beli bükülmüş yaşlı bir insan çıkar. Yaşlılığın verdiği güçsüzlükle adımını atamamakta, bu nedenle de ağır ağır yürümektedir. Yaşlı olduğu için Şâh-ı Velâyet onun önüne geçmez. Hz. Ali'nin yaşlı kimseye gösterdiği bu saygı Allâhu Teâlâ'nın hoşuna gider ve Hz. Ali namâza geç kalmasın diye Cebrâîl'e kanadıyla güneşi tutmasını emreder. Tam bu sırada Hz. Bilâl namâz için kâmet getirmiş ve namâza başlamıştır. Hz. Peygamber'in rükû'a eğildiği anda, Cebrâîl güneşi tutmaya başlamıştır. Böylece Hz. Ali namâza yetişmiş olur. Bu durumu bütün melekler hayret ve hayranlıkla seyredeler.⁸⁸ Hz. Ali'deki bu âdâb ve erkân hassasiyeti, gerek Ahîlik *Fütüvvetnâme*leri'ne, gerekse Bektâşî *Erkân* ve *Buyruk* kitaplarına yansımıştır. *Fazîletnâme*'nin bir başka bölümünde de Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'e düşkün durumunu arz eden bir yaşlıya Hz. Ali'nin nasıl yardım ettiği anlatılmaktadır.⁸⁹ Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin menkibelerinin

85 A.g.e., s. 133.

86 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât-ı Gaybîyye ve Kelimât-ı Aynîyye*, s. 17; Hz. Ali'nin bu sözü çeşitli ahlâk kitaplarında dini tarif etmek için de kullanılmaktadır. Yaygın olan tanım şöyledir: *Din, Allâh'ın emirlerini yerine getirmek ve yarattıklarına şefkat göstermektir.*

87 Hacı Bektâş Velî, a.g.e., s. 17.

88 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 175.

89 A.g.e., s. 186-188.

okunduğu ve yaşanan hayata uygulandığı yıllarda, yaşlılara hürmet ve hizmet, genç ve çocuklara sevgi ve şefkat gösterilmiş, kuşaklar arasındaki olumlu ilişkiler toplumsal huzûr ve mutluluğa katkıda bulunmuştur.

Seyyid Hüseyin Gaybî Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hitaben; "*Yâ Ali! Sen bu ümmetin yiğidisin*" dediğini aktardıktan sonra, *Şerhu Hütbetü'l-Beyân*'ın bütününde anlattığı Ali'nin fütüvvet ahlâkının esaslarını sıralamaktadır. Bunlar: "Büyüklere hürmet, gençlere nasihat, çocuklara şefkat ve himmet, zayıflara merhamet etmek. Dervişlere karşı cömert, âlimlere karşı saygılı, zâlimlere karşı güçlü olmak. Hakk'a karşı tazarrû ve ibâdet, nefisle mücadele, insanlarla sulh, hevâ ve hevesle muhâlefet içerisinde bulunmak. Halkın cefâsına karşı tahammülle, düşmana da hilm ile karşılık vermek..."⁹⁰ Fazîlete, şecâate, nefse karşı temkinli olmaya ve onunla mücadele etmeye, hizmete, tevâzuya ve takvâya riâyet etmektir. Fütüvvetin asıl şartı Ehl-i Beyt'i sevmektir.⁹¹ Hz. Ali, fütüvvet ahlâkına sahip olmayanların bu ahlâkı nasıl elde edebileceklerini de açıklar. Bir anlamda ahlâk fel-sefesi de yapmaktadır. Meselâ; insanlara karşı tahammüllü olma alışkanlığının nasıl kazanılabileceği konusunda şöyle bir yol tavsiye eder: *Yumuşak huylu değilsen, öyle olmaya çalış. Çünkü bir topluluğa benzemeye çalışanın pek yakında onlardan olması mukadderdir.*⁹²

Hz. Ali'nin kötülöklere iyilik yaparak karşılık verme anlayışı, temel Alevî kaynaklarında formüle edilerek, erkânın bir parçası haline getirilmiştir. *Buyruk*'larda dört türlü ahlâktan bahsedilir: "İyiliğe karşı iyilik yapmak eşek ahlâkıdır. İyiliğe karşı kötülük yapmak yılan ahlâkıdır. Kötülüğe karşı kötülük yapmak köpek ahlâkıdır. Kötülüğe karşı iyilik yapmak övünç ahlâkıdır. Benzer bir tasnifi Hacı Bektâş Velî de yapmıştır: "İyiliğe karşı kötülük hayvanlıktır. Fenalığa karşı iyilik insanlıktır. Fenalığa karşı fenalık köpekliktir. İyi tabiatlı olmak selamettir."⁹³ İnsanlara iyilik yapan bir insanın, yaptığı iyilikler için teşekkür edilmediğini görmesi, onu iyilik yapmaktan vazgeçirebilmektedir. Hz. Ali, bu durumun meydana getirdiği iyilikten caydırıcı kırgınlık psikolojisini Kur'an'dan bir âyeti delil göstererek rehabilite etmek istemiştir: *Sana teşekkür etmeyen kimse kesinlikle seni iyilik yapmaktan soğutmasın. Öyle insanlar sana teşekkür ederler ki, belki*

90 Gaybî, a.g.e., s. 63.

91 A.g.e., s. 67; Süfler temel ahlâkî değerleri fütüvvet kelimesinin anlamına yükleyerek, onu tasavvufun temel kavramlarından birisi haline getirmişlerdir. Bu konuda bkz. Salih Çift, "Dönemsel Gelişimi Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hz. Ali", s. 127-128.

92 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 157.

93 Hacı Bektâş Velî, *Kitâbü'l-Fevâid*, haz. İ. Ö., Ayyıldız Y., Ankara, ts., s. 54, 55.

de o iyiliği hiç duymamışlardır bile. Nankör insanın yapmadığından çok daha büyük teşekkür görürsün. Allah iyilik yapanları sever.⁹⁴ Hz. Ali'ye göre; iyilikseverlik akrabalıktan daha çok sevgi kazandırıcıdır.⁹⁵

“Gece, gündüz, açık, gizli mallarını sarf edenlerin mükâfatlarını Allah verecektir. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”⁹⁶ âyeti, Hz. Ali hakkında nâzil olmuştur. Elinde dört dirhem bulunan Şâh-ı Velâyet bunlardan birini gece, birini gündüz, birini açıktan, birini de gizli tasadduk edince, bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. Peygamber Efendimiz'in; “yâ Ali! Niçin böyle yaptın?” diye sorması üzerine; “belki biri kabul olur ümidiyle böyle yaptım yâ Rasûla'llâh!” demiştir. Hz. Ali'nin cömertliği pek çok kaynakta dile getirilmektedir. Gaybî de eserine onun cömertliği ile ilgili bir menkıbe almıştır. Hz. Ali'nin Kamber'i bir defasında on yedi deve yükü ile yolculuk yaptıkları sırada önlerine bir kişinin çıktığını ve Allah için kendilerinden yiyecek bir şeyler istediğini anlatmaktadır. Hz. Ali'nin bu kişiye ekmek vermesini istediğini, kendisinin de; “yâ Ali, ekmek sofranın içindedir, elim yetişmez” dediğini, Hz. Ali'nin de; “öyleyse devesiyle birlikte ver” dediğini nakletmektedir. Kamber; “develer katarlandığından dolayı birbirinden ayırması zordur” dediğinde Hz. Ali'nin öfkelenerek; “bütün develeri ver” dediğini anlatmaktadır.⁹⁷ Hz. Ali için cömertlik istenmediği halde vermektir.⁹⁸ Yoksul Allah'ın elçisidir. Ondan esirgeyen Allah'tan esirgemiş, ona bir şey veren de Allah'a vermiş olur.⁹⁹

Allâh'ın Arslanı Hz. Ali, zulüm ve haksızlıklara karşı sonuna kadar mücadele eden çetin bir savaşçı olduğu kadar, miskin (fakir)lere, yetimlere, kölelere karşı sofrasını, yüreğini açık tutan bir şefkat ve merhamet insanıdır. Bir defasında, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hastalanmış, Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine, iyileşmeleri için, eşi Hz. Fâtıma ile birlikte üç gün oruç tutmayı adanmışlardır. Allâh'ın lutfu ile onlar sağlıklarına kavuşunca da, adadıkları orucu tutmaya başlamışlardır. Birinci gün, yemek için hazırladıkları iftarlıklarını, kapılarına gelen bir yoksula, ikinci gün öksüz bir çocuğa, üçüncü gün de bir esire ikrâm ederek, yemeyip yedirmeyi tercih etmişlerdir. Bu olay üzerine şu âyet nâzil olur: “Onlar, içleri çektiği halde, yiyeceği yoksula, öksüze, esire yedirirler. Biz sizi ancak, Allah

94 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 155; Âl-i İmrân, 3/134.

95 Abdülaziz Hatip, a.g.e., s. 178.

96 Bakara, 2/274.

97 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 142-143.

98 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 50.

99 A.g.e., s. 216.

*rızâsı için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz. Doğrusu biz, çok asık suratların bulunacağı bir günde Rabb'imizden korkarız derler. Allah da, onları bu yüzden, o günün (kıyâmetin) fenalığından korur, Onların yüzlerine neş'e ve parlaklık verir.*¹¹⁰⁰

4. Hz. Ali'nin Cesaret ve Kahramanlığı

Toplum içerisinde saygınlığı olan bir insan için, aç kaldığında alçalmayacak kadar şahsiyetli, açların hukukunu koruyabilecek kadar da cesaretli olmak önemlidir. Haklı bir davada baskılara boyun eğmemek, tek başına kalsa da, canını feda etse de yoldan dönmek "yiğitlik" kavramıyla ifade edilebilir. Şefkat, merhamet ve adâlet duygusuyla başkalarını ezmeyen, onlara zulmetmeyen, şecâat ve cesaret duygularıyla da asla ezilmeyen bir insan olabilmek, özellikle yetişmekte olan bir çocuk ve genç için idealize edilen karakter özellikleridir. Bütün nitelikleriyle komple bir insan, ideal bir Müslüman olan Hz. Ali, hayatı boyunca takındığı tavır ve tutumuyla, yiğitliğin karakteristiklerini sergilemiş, yiğitlerin pîri olmuştur. Seyyid Hüseyin Gaybî Hz. Ali'nin adâleti yerine getirmek için gösterdiği cesareti anlatmak için Ebû Zerri'l-Gıfârî'den şu bilgileri nakletmektedir: "Hz. Peygamber çok şefkatli, çok merhametliydi. Zulme uğramış birisi kendisine zulmeden zâlimden şikayet etse, mübarek gözlerinden yaşlar akıttırdı. Bunu gören Hz. Ali mesafe ne kadar da uzak olsa, hemen o zâlimi bulur ve cezâsını verirdi."¹⁰¹

Onun cesaret ve kahramanlığını en iyi anlatan olay; İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in Medîne'ye hicret edebilmesi amacıyla canından geçmesidir. Mekke'li müşriklerin, ezâ ve cefâlarını gittikçe artırmaları, hatta kendisini öldürme planları yapmaları üzerine Hz. Peygamber, Medîne'ye hicret etmeye karar vermiştir. Kendisini öldürmeye gelen müşrikleri oyalamak ve evinde olduğu izlenimi vermek amacıyla yatağına yatırdığı kişi; Hz. Ali'dir. Üzerinde bulunan emanetleri de sahiplerine ulaştırması için, Hz. Ali'ye bırakmıştır. O da, büyük bir cesaret örneği göstererek, gece boyunca Hz. Peygamber'in yatağında yatmış, müşrikleri, onun evde olduğuna inandırmayı başarmıştır. Emanetleri sahiplerine ulaştırdıktan sonra, yine Hz. Peygamber'in talimatına uygun olarak Mekke'den ayrılmış, Kuba'da ona yetişmiştir. Hz. Ali'nin gösterdiği bu kahramanlık neticesinde

100 İnsan, 76/8-10.

101 Gaybî, a.g.e., s. 81.

şu âyet nâzil olmuştur: “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını arayıp kazanmak amacıyla, canını satar.”¹⁰²

Hz. Ali, Tebûk dışındaki bütün savaşlara katılmıştır. Bu savaşlarda, sancaktarlık yapmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir. Bedir Savaşı’na çıkarken, Hz. Peygamber’in önündeki iki sancaktan birini o taşımıştır. Uhud Savaşı’nda, düşman tarafından tuzak olarak kazılan çukurlardan birisine düşen Hz. Peygamber’i elinden tutarak, buradan çıkartmıştır. Bu savaşta, bedenini siper ederek, Hz. Peygamber’i koruyan az sayıda sahâbîden birisidir. Hz. Ali, Hendek ve Müstalik oğulları ile yapılan savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarla da ün kazanmıştır. Hendek Savaşı’nda, hendeği aşmak isteyenlere karşı yaptığı mücadele ve şöhretli pehlivan Amr b. Abdûd’u yenmesi dillere destandır. Hz. Peygamber Hz. Ali’nin Amr b. Abdûd’u mağlup etmesi ile ilgili olarak; “Ali’nin Hendek Savaşı’ndaki bir kılıç darbesi, ümmetimin kıyâmete kadar yapacakları tüm amellerinden daha üstündür.”¹⁰³ buyurmuştur. Hz. Peygamber tarafından, Hayber’in fethinden önce, Fedek’e gönderilen yüz kişilik askerî birliğe komutanlık yapmıştır. Hz. Peygamber, Hayber Seferi’ne çıkarken, beyaz renkli sancağı ona vermiştir. Hayber, bu hücum sonucunda fethedildiği için, Hz. Ali’ye Hayber Kalesi’nin fâtihi denmiştir. Mekke’nin fethinden sonra, Kâ’be’nin ve daha sonra Taif’in putlardan arındırılması görevi de Hz. Ali’ye verilmiştir. O Kâsir-i Esnâm (Putları Kıran) olması nedeniyle Seyyidi’l-İslâm (İslâm’ın Efendisi)¹⁰⁴ sayılmıştır. Huneyn Savaşı’nın ilk anlarında, Müslümanların dağıldıkları bir sırada, Hz. Peygamber’in yanından ayrılmayarak, mukâvemet gösterenlerden birisi de yine Hz. Ali’dir.

Şerhu Hütbeti’l-Beyân’da Hz. Peygamber’den bir hadîs nakledilmektedir: “Ben yiğidim, yiğit oğluyum, yiğit babasıyım, yiğit kardeşiyim.” Hz. Peygamber’in öncelikle kendisi yiğittir. Hz. İbrâhîm Halîlu’llâh’ın oğludur. İmâm Hasan ve Hüseyin’in dedesidir. *Lâ fetâ* hadîsi ile övdüğü Hz. Ali’nin de kardeşidir.¹⁰⁵ Fütüvvet mesleği Hz. İbrahim’le başlar, Hz. Ali ile sona erer. Hz. İbrahim nasıl oğlu İsmâîl’i kurban ettiyse, Hz. Ali de 12 evlâdını, yani imâmları şehit vermiştir. Fuzûlî, Hz. Ali’nin cesaret ve kahramanlığını anlatırken; “Hz. Ali yaşarken Ehl-i Beyt’in gül bahçesinde belâ yeli ke-

102 Bakara, 2/207.

103 Hatîb el-Bağdâdî’nin *Târîh-i Bağdâd*’ında bu rivâyet şu şekilde geçmektedir: “Ali b. Ebî Tâlib’in Hendek Savaşı’nda, Amr b. Abdûd’a karşı savaşı, ümmetimin kıyamet gününe dek tüm amelinden daha üstündür.” Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh-i Bağdâd*, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. XIII, s. 18-19.

104 Bkz. Gaybî, *Şerhu Hutbeti’l-Beyân*, s. 77.

105 A.g.e., s. 61.

sinlikle esmedi. Murtazâ şehit edildikten sonra, belânın hurma ağacı kanlı gözyaşıyla sulanmadan, Âl-i Abâ'ya yemiş vermedi."¹⁰⁶ diyerek, onu Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ini koruyan bir hâmi olarak takdim eder.

Yemînî'ye göre dünyaya pek çok fetâ, yani yiğit gelmiş, geçmiştir. Onlardan ikisi olan ve kahramanlıkları dilden dile anlatılan İskender ve Cemşid, Hz. Ali'nin eşğinde birer zavallıdır. Hz. Ali'nin sayesinde Muhammed Mustafâ'nın gölgesi doğu ve batıya ulaşmıştır. Mehdî kılıcını kuşanmış, İsâ yeryüzüne inmiştir. Ulular baş kaldırarak, Cuma'ya salâ vermişlerdir.¹⁰⁷ *Hidâyetü'l-Uyûn* adlı eserde anlatıldığına göre Hz. Ali'ye "arslanım" diyen Allah, *Hel etâ* (İnsan) Sûresini onun hakkında göndermiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali için söylediği *lâ fetâ illâ Ali lâ Seyfe illâ Zülfikâr* hadîsi bu gerçeğe işaret etmek içindir.¹⁰⁸ Seyyid Hüseyin Gaybî de Hz. Ali'ye atfettiği bu özelliğe dikkat çekerken; onun için "memdûh-i lâ fetâ (lâ fetâ hadisiyle övülmüş), mahsûs-i hel etâ (hel etâ âyetiyle kastedilmiş)" lakablarını kullanmıştır.¹⁰⁹ Hz. Ali, İslâm'ı, Arap yarımadasının dışına kadar götüren bir îman cengâveridir. Yemînî, Hz. Ali'nin sınır tanımayan mücâdele coğrafyasını şu satırlarda dile getirmektedir:

*Ne Türkistan kaldı ne Bedehşan,
Îmâna davet eyledi Şâh-ı Merdân.*

*Şehâdet getüren buldu necâtı,
İnanmayana gösterdi memâtı.*

*Muhammed dîni ile tuttu kuvvet,
Küfür ehlinde kalmadı hiç kudret.¹¹⁰*

Hânedân-ı Ehl-i Beyt'ten olan ve Orta Asya'yı İslâm Güneşi ile aydınlatan, Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, hikmetlerinde Ehl-i Beyt sevgisini işlemiş bir Hak âşığıdır. O, İslâm'ın yeryüzüne yayılması sürecine önemli katkılarda bulunan Hz. Ali'nin kahramanlıklarını şöyle destanlaştırmıştır:

106 Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süeddâ*, s. 180.

107 Gaybî, *a.g.e.*, s. 86.

108 Seyyid Ali Sultan, *Hidâyetü'l-Uyûn*, vr. 27b.

109 Gaybî, *a.g.e.*, s. 4.

110 Yemînî, *Fazîletnâme-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, s. 122.

*Sıfat kalsam Ali şîr-i Hüdü'dur,
Ki şemşîr birle kâfiri kiradur.*

*Ali İslâm için kanlar yutadur,
Ki İslâm tuğunu muhkem tutadur.*¹¹¹

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî* adlı eserinde, Hz. Ali'nin yüzüne tüküren düşmanını affetmesini tasvîr ederken, fütüvvet ahlâkını uzun uzun açıklar. Mevlânâ, Hz. Ali'ye hücum ettiği halde mağlûb olan, sonra da yüzüne tükürdüğü halde Hz. Ali tarafından affedilen düşmanın hayret psikolojisini, yine onun dilinden şöyle ifade etmektedir: (Hz. Ali'ye hitaben) "Sendeki hilim kılıcı, canımızı kesti. Bilgi suyun da, tozumuzu ve toprağımızı temizledi."¹¹² Hz. Ali; "Düşmanını yendiğin zaman onu affetmeyi, ona güç yetirmenin şükürü eyle."¹¹³ sözüyle, niçin İslâm'ın güçlü bir kılıcı olduğunu açıklamaktadır. Onun amacı düşmanı yenmek değil, her hal ve durumda Hakk'a şükrederek O'nun hoşnutluğunu kazanmaktır. Fuzûlî "manevî kılıç, basit kılıçtan daha kan dökücü olur; görünüşte ve içte dostluk kılıcı keskin olur." demektedir.¹¹⁴ Anadolu ve Balkanlar'da kalelerden önce gönülleri fetheden gönül sultanlarının elinde Hz. Ali'den miras kalan bu tahta kılıç bulunmaktadır. Bu kılıç kesen, öldüren, kan dökten değil, şifa ve hayat veren kılıçtır.

Hz. Ali'nin fütüvveti ile ilgili yaşanmış örneklerin sunulduğu en önemli eserler, kuşkusuz Cenknâme'lerdir.¹¹⁵ Cenknâmeler, tekke ve dergâhlarda, köy odalarında yoğun bir şekilde okunmuş, Hz. Ali'nin İslâm'ın yayılması için yaptığı mücâdeleleri anlatan menkıbeler, insanlarımızın zihin ve gönüllerine kazınmıştır. Milletimizle özdeşleşmiş olan cesaret, kahramanlık, fedâkârlık ve vefâkârlık gibi duyguların gelişmesinde bu menkıbelerin tesiri büyük olmuştur. İnsanımızın zihninde Hz. Ali, dîn ve îmanla özdeşleşmiştir. Onun ahlâkını örnek alanlar, örnek olmuşlardır.

5. Hz. Ali'nin Velâyeti

Bektâşîlikten Kâdirîliğe, Yesevîlikten Rufâîliğe, Kübrevîlikten Halvetîliğe ve Mevlevîliğe kadar Türk kültüründe etkili olan pek çok tasavvufî

111 Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, haz: Hayati Bice, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ankara, 1993, s. 56.

112 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, terc: Şefik Can, Ötügen Y., İstanbul, 2003, c. I, s. 240.

113 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 29.

114 Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süeddâ*, s. 157.

115 *Cenknâmeler* hakkında bkz. İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1997.

ekolde Ehl-i Beyt sevgisi, pîrlük, mürşidlik, şeriat, tarikat, ma'rifet, hakikat gibi olgular Muhammed-Ali'den miras kalmıştır.¹¹⁶ Şeriat Muhammed Mustafâ'nın tarikat, ma'rifet ve hakikat Aliyyü'l-Murtazâ'nın şanına gelmiştir. Bu konuda 16. yüzyılda kaleme alınan Alevî-Bektâşî kaynaklarından birisi olan *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*'nda muhayyel bir olay anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'le Selmân-ı Fârisî arasında geçtiği kabul edilen bu olay kısaca şöyledir: Selmân-ı Fârisî, Hz. Peygamber'den kendisine hakikat ilmini öğretmesini ister. Hz. Peygamber de, ona hakikat ilmini öğrenmek için Hz. Ali'ye gitmesi gerektiğini ifade eder. Selmân-ı Fârisî, bunun nedenini sorduğunda Hz. Peygamber şöyle bir cevap verir: "Allâh Teâlâ bana gizli şey komadı. Hakikatı, ma'rifeti, tarikatı, şeriatı, cümlesin[i] bana bildürdi. Ammâ sonra, şeriat miftâhın[ı] (anahtarını) bana virdi. Tarikat miftâhın[ı] Ali'ye virdi. Tarikat ilmin[i] öğrenen Ali'den öğrenür. Şeriat ilmini öğrenen, bizden öğrenür... Hakikatı biz öğretsek, sünnet olur. Hakikat ilmi ise, bir sarb ilimdir. Değme kişi çekemez, terk ider. Sünnetin terki câiz değildir. Anın için öğretmeye bize icâzet yokdur."¹¹⁷ *Buyruk* kitaplarında da yukarıdaki anlatıma paralel bir şekilde "Allah'ın buyruğu, Muhammed'in sünneti, Ali'nin tarikatı" ifadesine yer verilmiştir.¹¹⁸ Hz. Ali'den hırka giydiğine inanılan Hasan-ı Basrî yaşayış ve tavsiyeleriyle pek çok mutasavvıfı etkilemiş, Hz. Ali'yi rüyasında gören Bîşr-i Hafî hakikat yoluna yürüyen erenlerden birisi olmuştur.¹¹⁹ Yemînî ve Seyyid Hüseyin Gaybî altı bölük evliyâdan bahsetmektedirler. Hz. Ali'nin velâyet nûru bu altı bölük evliyâ üzerinde tasarruf etmektedir.¹²⁰ Evliyânın gönlü seyrullâh makâmında gezerken, düş ilinde ve sır ilinde Allah'ın Arslanı Hz. Ali ile karşılaşır.¹²¹ Yemînî *Fazîletnâme*'sinde kimisinin dolu, kimisinin de ehl-i izzet ve büyük ulu olduğunu belirttiği Bayezid-i Bestâmî, Mevlânâ Şiblî, Hallac-ı Mansûr, Zünnûn-ı Mısrî, Hüsâm Şah (Ganî Baba), İbrâhîm Sâni ve Akyazılı Sultan'ın hepsini de irşâd eden kişinin sır sâhibi Hz. Ali olduğunu söyler.¹²² Hz. Ali'nin dudağı "Kevser" kaynağıdır. Kevser, eşyanın hakî-

116 Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin tarikatlar üzerindeki etkisi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Salih Çift, "Dönemsel Gelişimi Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hz. Ali"

117 Bkz. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, s. 328.

118 *Buyruk*, s. 90.

119 Bu konuda bkz. Salih Çift, "a.g.t.", s. 119.

120 Yemînî, *Fazîletnâme-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, s. 81; Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 10; *Fazîletnâme*'de Ali yolunda yürüyen Allah dostlarının özellikleri de verilmektedir. Bkz. Yemînî, *a.g.e.*, s. 143-144.

121 Yemînî, *a.g.e.*, s. 120.

122 *A.g.e.*, s. 83-84.

katine ait sırların remzidir. Dolayısıyla Hz. Ali'nin iki dudağı arasında bu sırlar gizlidir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin mahşerde kendi elleriyle "Celâl Kevseri" dağıtacağı da zikredilmektedir. Abdalların onun elinden içeceği kevser (yaşayacakları ilâhî sırlar) aşağıdaki beyitte "nûş-ı cân" terkihiyle işlenmektedir:

*Bezm-i mahşerde ümîd oldur ki yarın içeler,
Sâki-i Kevser elinden nûş-ı cân abdallar.*¹²³

Hz. Ali tıpkı güneş ışığını gece karanlığında dünyaya yansıtan "ay" gibi, Zât-ı İlâhî'nin nûrunu yansıtarak gönülleri aydınlatmaktadır:

*Vechinin âyinesinden gördü cânım zâtını,
Tâze doğmuş ay gibi, surr-ı hilâlidir Ali.*¹²⁴

Rûhlarını Hz. Ali'nin ışığıyla aydınlatmak isteyen bütün âşıklar, hep onun yüzüne doğru yönelmiş, aynayı yüzlerine tuttuklarında onu görmüşlerdir:

*Mâh-ı vechin kiblesidir âşıkın ervâhına,
Devlet onundur, niyâz etti nihayet Murtazâ.*¹²⁵

Muhammed Mustafâ'nın tebliğ ettiği din olan İslâm'a bağlılığını ilan eden Pir Sultan Abdal aşağıdaki beyitte, Hz. Ali'nin irşâdıyla aydınlandığını dile getirmektedir:

*Muhammed dînidir bizim dînimiz
Tarîkat altından geçer yolumuz
Hem Cibrîl-i Emîn'dir rehberimiz
Biz mü'miniz mürşîdimiz Ali'dir*¹²⁶

Mahşerde velîler, Allâh'ın huzûruna Şâh-ı Merdân Hz. Ali'nin sancağı altında toplanacaklardır. O âriflerin burhânıdır. Ârifler irfân çerağını Hz. Ali'nin şem'inden yakmışlardır:

123 Mustafa Tatçı, *Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası*, s. 78.

124 Ahmet Ögke, *Elmalı Erenlerinde Ma'nâ Dili*, Elmalı Belediyesi Y., Ankara, 2007, s. 299.

125 Ögke, a.g.e., s. 300.

126 *Pir Sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri*, s. 138.

*Biz çerağı Şâh-ı Merdân şem'asından yandırıp,
Onca dillerde hakâyık şehrinin şem'dânyız.*¹²⁷

Hünkâr Hacı Bektâş Velî'ye atfedilen bir sözde; “düşünce karanlığına ışık tutanlara ne mutlu” denmektedir. Erkânda, bir olan Allah'ı birlemek, yani tevhîd okumak için bir araya gelen canlar, öncelikle, düşünce karanlığına ışık tutmak amacıyla, sembolik olarak çerağ yakarlar. Çerağ yakılırken, başta Hz. Muhammed olmak üzere, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve on iki imâmın adları anılmaktadır. Erkân şu şekildedir: Çerağcı iki dizinin üstüne gelir ve delîli (çerağı) yakarken şu gülbângi okur: *Destûr Şâh. Gerçeğe hû. Seyyidim sâdât, seyyid-i kâinât, hülâsâ-i mevcûdât, halîfe-i mefharet ez Cemâlî Muhammed ve'l-kemâli şâh-ı Hasan ve'l-Hüseyn. Allah'ı birleyelim, verelim Muhammed Ali'ye salavât.* Daha sonra, ayağa kalkarak, sağ ayağınının baş parmağını, sol ayağınının baş parmağının üstüne koyup, şu duâyı okur: *Hak hû dost erenler! Âşıklar, sâdıklar, yanıklar, uyanıklar! Aşk-ı çeşm-i sâkinân! Aşkla diyelim bir Allah, Allah. Çün çerağı yandırırım yâr-i Hüddâ'nun aşkına. Seyyidü'l-kevneyn ol Muhammed Mustafâ'nun aşkına. Sâkiyyü'l-kevser, hem Aliyyü'l-Murtazâ aşkına. Hem Hatîcetü'l-Kübrâ, Fâtimetü'l-Zehrâ, sülâle-i hayrî'n-nisânın da aşkına. Şâh-ı Hasan-ı hulk-i rızâ, şâh-ı Hüseyin deşt-i Kerbelâ aşkına. İmâm Zeynel Âbidîn, Muhammed Bâkır, nesli pâk-ı Murtazâ Cafer-i Sâdık, İmâm Rehnümânın da aşkına. Mûsâ Kâzım ser-efrâzı ehl-i hemmin ve ğammin Mûsâ Rızâ'nın aşkına. Şâh-ı Tağî, yâ Nağî hem Hasanü'l-Askerî, hem Muhammed Mehdî, sâhib-i livânın aşkına. Pîrimiz Hünkâr'ımız, kutbü'l-ârifîn ol Hacı Bektâş Velî'nin de aşkına. Tâ haşre dek yanan, âşikânın aşkına. Ez cemâlî Muhammed ve'l-kemâl-i Şâh-ı Hasan ve'l-Hüseyn, Ali'ye virelim salavât. Erenler mürüvvet.*¹²⁸

Görüldüğü üzere çerağ uyandırma erkânı sırasında on iki imâmın isimleri de söylenmektedir. Çünkü Hz. Ali'nin evladı olan On İki İmâm da velâyet yolunun vârisleri sayılmışlardır. Bu anlayış, “Benden sonra Kureyş'ten on iki imâm gelecektir. Onların ilki Ali, sonuncusu Mehdî'dir.”¹²⁹ hadîsine dayandırılmaktadır. *Buyruk* kitaplarında Cenâb-ı Ali, Sırr-ı Hafî, Şâh-ı Velâyet, Hümâ-yı Lâhûtî gibi lakaplarla anılan Hz. Ali'nin soyundan gelmeyenlerin pîr olamayacakları hükmü yazar. *İlm-i Câvidân'daki; özünü Muhammed Alî'ye yetiştir! Zîrâ, fakrın canı, Muhammed Alî'dir ve delîl,*

127 Ahmet Ögke, a.g.e., s. 301.

128 Osman Eğri, Ali Öztürk, Ceyhun Ünlüer, “Çankırılı Haydar Altıntaş Dede'nin El Yazması Eserinden Bazı Bölümler, *Hacı Bektâş Velî*, S. 32, ss. 141-208, s. 147.

129 Seyyid Ali Sultan, *Hidâyetü'l-Uyûn*, vr. 27b.

*pîrlerdir.*¹³⁰ şeklindeki hüküm cümlesi, bu anlayışı ifade etmektedir. Bununla birlikte yeterli bir bilgi birikimine (formasyona) sahip olmayanların pîrlük yapması da mümkün görülmez. Dört kapı kırk makâmı, on iki hizmeti, üç sünnet yedi farzı, on yedi kemerbesti bilen bir kimsenin pîrlüğünün makbul olabileceği belirtilir.¹³¹ Şerîat gemi, tarîkat deniz, ma'rifet dalgıç, hakîkat incidir. Pîr olan kimsenin şerîat gemisine binmesi, tarîkat denizine açılması, ma'rifet dalgıçı olup, hakîkat incisine ulaşarak denizden çıkarması gerekmektedir.¹³² Hakîkatin inciye benzetilmesi dört kapı arasındaki gayelilik prensibine işaret etmektedir. Dört kapı sürecinin amacı hakîkate ulaşmaktır. Erkân kitaplarında da benzer ifadeler yer almaktadır. Bir kimse şerîatı, tarîkatı, ma'rifeti tamamlasa da hakîkatten haberi olmasa amelinin bir faydası olmaz.¹³³

Bazı deyişlerde tarîkat “yol”, hakîkat “hâl” olarak tanımlanmıştır:

*Tarîkat içinde görünür yolun,
Hakîkat içinde söylenir hâlin,
İsteme Cennet'i göster cemâlin,
Kul Himmet geçince candan yâ Ali.*¹³⁴

Hakîkatin hâl olmasından kastedilen tasavvufî deyimle; *sözü öz, özü köz* etmektir. Tarîkat aşk ateşine yanmak, hakîkat ise olgunlaşmak, yani pişmektir. Yemînî *Fazîletnâme*'sinde Hz. Ali'nin dilinden Hz. Muhammed'in şerîatın, kendisinin ise tarîkatın pîri olduğunu nakletmektedir. Kendisi ve bütün mahlûkât Hz. Peygamber'in dostluğunun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır. Felekler onun dostluğu için döner, onun mehdini zikreder melekler.¹³⁵ *Hidâyetü'l-Uyûn* adlı eserde de Hz. Peygamber'in şerîatı açıklamakla, Hz. Ali ve on ikinci İmâm Muhammed Mehdi'nin hakîkatı açıklamakla memur kılındıkları anlatılmaktadır.¹³⁶ Ali Ulvi Baba dört kapı arasındaki diyalektik ve irfânî münasebeti şöyle açıklamaktadır: Nübüvvet şerîat, velâyet tarîkat, râbitaları ma'rifet, sırları hakîkattir. Şerîat ile tarîkatın birleşmesi ise ma'rifettir.¹³⁷

130 Bkz. Virânî Baba, *İlm-i Câvidân (Yazma Eser)*, vr. 9a.

131 *Buyruk*, s. 17-18.

132 *A.g.e.*, s. 21.

133 *Erkânâme 1*, s. 173.

134 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, s. 114.

135 Yemînî, *Fazîletnâme-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, s. 184-185.

136 Seyyid Ali Sultan, *Hidâyetü'l-Uyûn*, vr. 13a-13b.

137 Ali Ulvi Baba, *Bektâşîlik Makâlâtı*, s. 33.

Hakikat Hz. Ali ile özdeşleşen toprağa benzer. Tarikatın, yani Ali yolunun amacı hakikata ulaşmaktır. Toprağa ne ekilirse, bir şeyler alınır. Eğer toprağa tohum ekilmezse, ondan hiçbir şey elde edilmez. Hakikate ulaşmayan kişi yemiş vermeyen tohum gibidir. Halbuki her türlü gıda toprakta biter. Bitkiler, ağaçlar, türlü türlü madenler topraktan çıkar. Toprak herkesin çirkin bulup sakındığı nesnelere dahi kabul eder. Onun kirini temizleyerek, ona da toprak denmesini sağlar. Hakikat ehli olan sûfi de böyledir.¹³⁸ Hz. Ali'nin *tahammül bütün kötülüklerin mezarıdır* sözünde olduğu gibi, hem kendini hem de ona gelen kişiyi toprak gibi kötü huylardan temizler. Hakikat ehli küfrü îmâna, çirkinini güzele çevirir.¹³⁹ Her türlü pisliği toprağa attıkları ve her türlü eziyeti toprağa çektirdikleri halde, o incinmez. Her türlü günâh toprak üzerinde işlenir de, toprak onu örter açığa çıkarmaz. Hacı Bektâş Velî'nin *İncinsen de incitme!* sözüne muhatap olan derviş de gönlünü toprak etmiş bir Ali tâlibidir. Vurana elsiz, sövene dilsiz ve yer gibi sessiz olan derviş tarikatın on iki manasını yerine getirir. Bu on iki mana Erkânâme'de toprak benzetmesi temel alınarak şöyle işlenmektedir:

1. Sûfi kendini yer (toprak, Hz. Ali) gibi bilmelidir.
2. Marifet tohumunu o yere saçmalıdır.
3. Yeri, rızâ suyuyla sulamalıdır.
4. Riyâzet orağıyla biçmelidir.
5. Gazâ atlabıyla devşirmelidir.
6. Velâyet-i belâ getirmelidir.
7. Halvet sabanıyla sürmelidir.
8. Tanesini samanından ayırmalıdır.
9. Kanâat köşesinde bırakmalıdır.
10. Yokluk değirmeninde un eylemelidir.
11. Muhabbet kazanında pişirmelidir.
12. Sehâvet (cömertlik) sofrasında yedirmelidir.¹⁴⁰

Tâlip, gönlünü Ali misâli toprak ettikten sonra, tohum ekmekten, onu sulama, biçme, yığıp desteleme, sabanla sürme, savurma, değirmende öğütme ve pişirmeye kadar tarikatın on iki manasını yerine getirebilirse, Allah dostu mertebesine ulaşacaktır. Fakat yol yukarıdaki metaforda da dikkat çekildiği gibi kolay değildir. Öncelikle metafordaki toprak sembolizminin ifade ettiği tevâzu ve alçakgönüllülüğe sahip olmak gerekmektedir. Sonra ise tohum misali saçılıp, savrulmaya, biçilip, dövülmeye razı olmak erenler yolunun gereklerindedir. Bütün bu safhalarda örnek olan kişi Hz. Ali'dir. Tâlibin tecrübe ettiği süreç, insan-ı kâmil olabilmek

138 *Erkânâme 1*, s. 174.

139 *A.g.e.*, s. 178.

140 *A.g.e.*, s. 137-138.

amacıyla “kendini gerçekleştirme” projesidir. Alevî-Bektâşî geleneğinde bu projede dinî danışmanlık yapan mürşid; Hz. Ali'dir. Hacı Bektâş Velî de Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye adlı eserinde fakirlik, sabretmek, âdil olmak, insafî olmak, ilim, rızâ, tahkîk, kesin olarak bilmek, ahit ve vefâ gibi davranışları saydıktan sonra, bunların topraktan hasıl olan on makâm olduğunu, toprağın babasının da Hz. Ali olduğunu söyler. Yukarıdaki makâmın Allâh'ın bütün velî kullarında bulunduğunu dile getiren Hacı Bektâş Velî, *kurtuluşa ermek istiyorsanız, Allâh'ın kelâmına ve Peygamberlerin Sultânı'nın evlâdına tutunun çağrısını yapar.*¹⁴¹ Kul Himmet bu çağrıya kulak verenlerden birisidir ve Hakk'a giden yolda Hz. Ali'den manevî yardım beklemektedir:

*Sen mürşitsin mürvet eyle aşkına,
Çağırınca imdâd eyle düşküne,
Kerbelâ'da yatan imâm aşkına,
Înâyet umarız senden yâ Ali.*¹⁴²

Hz. Ali'nin velâyetine olan inanç ve bağlılık, tarîkat erkânının yerine getirildiği meydânda ifade edilir. Cem olan canlar, *yâ Muhammed Ali* diyerek aşağıdaki gibi deyiş ve nefes okurlar:

*Cem'olup erenler yerli yerine,
Erler yâ Muhammed Ali çağırır,
Agâh olup mürşidinin yoluna,
Pîrlere yâ Muhammed Ali çağırır.*¹⁴³

Meydâna girerek, mürşid önünde ikrâr veren Bektâşî tâlibi şu tercümânı okur:

*Bism-i şâh Allah Allah.
Küşâd itmiş kerem bâbın şah her dü-serrâ gördüm,
Muhammed Mustafâ-yı destgîr-i her gedâ gördüm.
Gelip ayne'l-yakîn Şâh-ı Velâyet pişvâ gördüm
Özümü cümle merdânla muhabbet-livâ gördüm.*¹⁴⁴

Aşk meydânında yana yana, döne döne “Allah Allah” diyen dervişler, nefislerini eğitir, kalplerini temizler ve rûhlarını yüceltirler. Hz. Ali'nin yolu kalpleri nazargâh-ı ilâhî (Allah'ın baktığı yer) haline getirmek üzerine kurulmuştur. Yemînî *Fazîletnâme*'de Hz. Ali'den naklen; “dinin sâhibi Muhammed Mustafâ mü'minin kalbinin Allah'ın arşı olduğunu söyledi.

141 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, s. 39.

142 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri*, s. 113.

143 A.g.e., s. 122.

144 *Bektâşî Erkannâmesi*, s. 81.

Eğer gönül aynasını parlatsan, Hakk'ın varlığı orada tecellî eder. Rahmân'ın nûru şeytanın bulunduğu bir mekâna girmez. Ka'be putlardan temizlenmeyince, Allah onun tavaf edilmesini emretmez. Eğer er olmak istiyorsan, kalbini putlardan temizle. Haset, cimrilik kalbindeki karanlıktır. Kötü duyguların hepsi şeytan fiili ve maskarılıktır." der.¹⁴⁵ Ka'be'yi putlardan temizleyen Hz. Ali Yemînî'nin sembolizminde mü'minlere gönül Ka'be'sini kötü duygu ve düşüncelerden temizlemeyerek, nazargâh-ı ilâhî haline getirmeyi ve sadece Allah'a kul olmayı öğretmiştir. Seyyid Hüseyin Gaybî de Hz. Ali'nin kulluğu sadece Allah'a mahsus kılma ve gönlü putlardan arındırma konusundaki rehberliğine dikkat çekmektedir. Şerhu Hutbeti'l-Beyân'da İmâm Ali'nin Abdü'l-batni (midesinin kulu), Abdü'z-zevceti (kadınların kulu), Abdü'd-derâhime (paranın kulu), Abdü'r-riyâse (makamın kulu) olmadığını, Abdullah (Allah'ın kulu) olduğunu dile getirerek, onu sevenlerine övmektedir.¹⁴⁶ Murtazâ (Hz. Ali), velîlik denizinin bir incisi, o eşsiz incinin sade fi de Ka'be'nin haremidir. Başkalarından daha şerefli olsa, hakkıdır onun; zira Ka'be'nin hareminden kazanmıştır şerefi¹⁴⁷ Kulluğu Allâh'a mahsus kılan ve bir lakabı Zâkir-i Tekbîr olan (Allâh'ın varlığını ve birliğini zikreden)¹⁴⁸ Hz. Ali kuşak saklamakla dört zikre işaret etmektedir. Bunlar kelime-i tevhîdin dört şekilde söylenmesidir ve gönülde Allah'tan başkasına yer verilmemesini öğretmektedir:

1. Lâ ilâhe illallâh, (Allah'tan başka ilâh yoktur)
2. Lâ ilâhe illâ hû, (O'ndan başka ilâh yoktur)
3. Lâ ilâhe illâ ente, (Sen'den başka ilâh yoktur)
4. Ve ilâhüküm ilâhün vâhid, lâ ilâhe illâ hüve'r-Rahmânü'r-Rahîm (Sizin ilâhınız birdir, esirgeyen, bağışlayan Allah'tan başka ilâh yoktur.)¹⁴⁹

Tasavvuf kitaplarında hadis olarak rivâyet edilen "Kim nefsinı bilirse, Rabb'ini bilir"¹⁵⁰ hadîsine *Faziletname*'de yer veren Yemînî, özünü bilenlerin her yerde Allah'ın hâzır olduğunu fark edeceklerini belirtmektedir. Hz. Ali *Ey Âdemoğlu! Sen Allah'a isyan edip durduğun halde, sana olan nimetlerini sürdürdüğünü gördüğünde O'na karşı dikkatli ol!*¹⁵¹ sözüyle, Allah'ın eşya ve olaylar üzerindeki tasarrufu konusunda ne kadar yakîn bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Hz. Ali evlatlarına ve kendisini sevenlere dünyayı ve onun içindekileri değil, Allah'ı dost edinmelerini öğütlemiştir. O uzun yılları gerektiren hayat tecrübelerini bir cümle haline getirerek

145 Yemînî, *Faziletname-i Cenâb-ı Şâh-ı Velâyet*, s. 38.

146 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 139-140.

147 Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süedâ*, s. 151.

148 Gaybî'nin Hz. Ali için kullandığı lakaplardan birisidir. Bkz. Gaybî, *a.g.e.*, s. 70.

149 Gaybî, *a.g.e.*, s. 136.

150 Hadîs olarak rivâyet edilen bu metin, kelâm-ı kibârdır.

151 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 37.

söze dökmüştür. *İnsanlar, dünyalarını yoluna koymak için dinlerine ait bir şeyi ihmal ettiler mi, Allah onları ondan daha zararlı bir şeye uğrattır.*¹⁵² sözünde kader ilminin incelikleri bulunmaktadır. Hz. Ali din ve dünya işleri arasında kurulması gereken denge ve alınması gereken ölçüyü hatırlatmaktadır. Dine ait ölçüleri tavizsiz uygulayan bir insan olarak, bu tutumunun nedenselliğini de açıklamış olmaktadır. O ilâhî tasarrufu yakından gözlemlemiş bir Allah dostudur. Bu nedenle insanlara yaptıkları veya yapacakları tercihlerin sonuçlarını göstermek istemiş olmalıdır.

6. Hz. Ali'nin Yöneticiliği

Hz. Ali adâlet, şefkat, merhamet ve ma'rifet gibi Kur'ânî ilkelere dayalı yöneticilik anlayışıyla, geçmişten bugüne bütün yöneticilere örnek olmuştur. *Rahmeti her şeyi kuşatmış olan Allâh'ı*¹⁵³ tanıyan bir Hak eri olarak, kötülükleri önlemeden önce iyilikleri yaymaya, cezâlandırmadan önce mükâfatlandırmaya önem veren bir yöneticidir. O insanları dilleri, dinleri ve renklerinden dolayı ayırt etmeyen bir Peygamber vârisidir. Hz. Ali için insanlar *"ya dinde kardeş, ya da yaratılıştâ bir eş"* tirler.¹⁵⁴ Mâlik b. Eşter'e hitaben; *Halka merhametle muâmeleyi kendine adet et. Onları sevmeyi, onlara lütuf etmeyi huy edin. Onlara karşı yiyeceklerini, içeceklerini ganîmet bilen yırtıcı bir canavar kesilme*¹⁵⁵ diyen Mü'minlerin Emîri Hz. Ali, bir yöneticinin yönetimi altında bulunan insanlardan bekleyebileceği tavır ve davranışları öncelikle kendi yaşantısında uygulayan bir hâl insanıdır.

Onun hayatı incelendiğinde *"Kim bir işte halka öncü olursa, başkasını terbiyeye kalkmadan önce kendisini terbiye etmelidir. Bu terbiye de diliyle öğüt vermeden önce yaşayışıyla öğüt vermek suretiyle olmalıdır. Nefsine öğretici olup kendini terbiye eden kişi, insanlara öğretmenlik yapıp onları terbiye edenden daha fazla takdire değer."*¹⁵⁶ sözüne harfiyyen uyduğu gözlenmektedir. Ebu't-Türâb lakabıyla tevâzu ve alçakgönüllülüğü şahsiyetiyle bütünleştirmiştir. Kendisi sade ve mütevâzî bir hayat yaşamış, çevresindekilere ve yönetimi altında bulunanlara da sadeliği tavsiye etmiştir. *"Dilesem, ben de yağlar ballar bulurum; buğday ekmeğinin halisini yerim; ipek elbise giyinirim; fakat nefsimin dileğinin bana üstün olması, beni lezzetli yemekler yemeye çekmesi mümkün mü hiç? Ben nasıl doya doya yemek yiyebilirim ki Hicaz'da, yahut Yemâme'de belki yoksullar vardır; günler geç-*

152 A.g.e., s. 88.

153 A'râf, 7/156.

154 Ali b. Ebi Tâlib, *Nehc'ül-Belâğa*, s. 369.

155 A.g.e., s. 369.

156 Abdülaziz Hatip, *Hz. Ali'den Çağlara Mesaj*, s. 67.

memiştir ki belki tokluk nedir, görmemişlerdir”¹⁵⁷ cümlelerinin sahibi olan Hz. Ali, bir yöneticide bulunması gereken mesûliyet duygusu hakkında ideal bir tablo çizmektedir.

Hz. Ali bir taraftan yönettiği coğrafyanın herhangi bir yerinde aç ve yoksulların var olabileceğini düşünerek lüks ve israftan kaçınırken, diğer taraftan da tayin ettiği valisine ihtiyaç sahiplerini bulmasını, onları koruyup, gözetmesini tavsiye etmektedir: “Allah için aşağı tabakayı gör, gözet. Bu kısım içinde dilenenler olduğu gibi, bir şey umup bekleyenler, fakat kim-seden bir şey istemeyenler de vardır. Onların hakkını Allah için koru. Ni-metler içinde bulunuşun, ehemmiyetli işlere dalışın onları unutturmasın sana. Onları bulmak, hallerini sorup anlamak için Allah’tan korkan kişiler yolla. Onların hallerini sana bildirsinler. Zamanın bir kısmını ihtiyaç sahiplerine ayır. Onlarla görüş. O mecliste seni yaratan Allah için gönlünü alçalt. Se-ninle yüz yüze korkmadan, çekinmeden konuşsunlar.”¹⁵⁸

O, bir toplumun hayatını sağlam ve sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için hangi dinamiklerin üzerinde durması gerektiğini bilen bir sosyal-psi-kolog gibidir. Aşağıdaki cümleler, bütün zaman ve mekânlara hitap eden bir toplumsal işbölümü yapmaktadır: “Dünya dört şey üstünde durur: Bilgisiyle amel eden, onu da halka öğreten bilgin. Öğrenmekten geri durmayan bilgisiz. İyiliğini esirgemeyen cömert. Hakkı olmayanı alarak, dünyası için âhiretini satmayan yoksul. Bilgin, bilgisinin gereğini yerine getirmese, bilgisiz de il-min fayda ve güzelliğini göremeyerek öğrenmekten geri durur. Zengin, malın-da cimrilik ederse, yoksul da kendisini daha fazla tutamayıp, haksız kazanç yoluna saparak âhiretini dünyası için satar.”¹⁵⁹ Emîrül-Mü’minîn Hz. Ali, eğitim ve sosyal yardımlaşmanın önemine dikkat çektiği yukarıdaki ifade-lerinde, sosyal süreçler arasında sebep-sonuç ilişkisi kurarak, sosyo-kültü-rel bilinçlendirme yapmaktadır. Yerine getirilmesi gereken sosyo-kültürel rollerin ihmal edilmesinin zaman içerisinde toplumları nasıl olumsuz yön-de etkileyip, değiştirebileceğini dile getirmektedir. O sadece âdil değil, aynı zamanda bilge ve vizyon sahibi bir yöneticidir. Gelecekte olması muhtemel olayları gören, tahmin eden ve gerekli tedbirleri almak için çaba sarf eden bir liderdir. Meselâ; halife Hz. Osman’a, bazı valilerin yönetimde daha âdil olmalarını sağlamasını tavsiye ederken, çıkabilecek fitne sonucu “bu üm-metin öldürülecek yöneticisi olma. Bu ümmette bir yönetici öldürülürse, on-dan sonra öldürülme işi kıyâmete kadar sürer gider” diyerek, olabilecek olayları önceden haber vermiştir. Aslında o, Hz. Osman’ın başına gelebileceklerin kendi başına da gelebileceğinin farkındadır. Bununla birlikte Hz.

157 Ali b. Ebî Tâlib, a.g.e., s. 299, 300.

158 Ali b. Ebî Tâlib, a.g.e., s. 378.

159 Abdülaziz Hatip, Hz. Ali’den Çağlara Mesaj, s. 240.

Ali halifeliğın değil, çıkabilecek fitneler sonucu İslâm ümmetinin dağılma-sınının ve inandığı dinin yıkılmamasının peşindedir.

Alevî-Bektâşî tasavvurundaki Hz. Ali hilâfetle velâyeti birleştirmiştir. *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da anlatılan bir sohbetinde kendisini dinleyenlere Allah'ın, Rasûlü'nün ve evliyânın sünnetine uymalarını tavsiye etmiş, bu üç sünnetin neler olduğu sorulunca da şu cevabı vermiştir:¹⁶⁰ "Allah'ın sünneti; ayıpları örtmek, Rasûlü'nün sünneti; halkla iyi geçinerek, dirlik içerisinde olmak, evliyânın sünneti ise; halkın ezâ ve cefâsına tahammül etmektir."¹⁶¹ Tarihsel Hz. Ali de Mâlik b. Eşter'e yazdığı mektupta bir vali için ayıpları örtmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır: "*İn-sanlarda ayıp olabilir. Vali bu ayıpları örtmeye en fazla hakkı olan kişidir. İnsanların bilmediğın ayıplarını açığa çıkarmaya, öğrenmeye kalkışma. Öğrendiğın ayıpları iyiliğe, temizliğe yormaya bak. Bilmedikleri hakkında ise Allah hükmeder. Ayıpları elinden geldiğince ört. Buyruğuna uyanların ayıplarını örtmeyi sevdiğçe, bu huyla huylandıkça, Allah da senin ayıplarını örter.*"¹⁶² Allah'ın "ayıpları örtme" sünnetini yerine getirebilmek için Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ve O'na yakın olmak gerekmektedir. Hz. Ali bir yöneticinin kalbini ayıpları gizleyecek şefkat ve merhametle neyin doldurabileceğini çok iyi bilen bir hakikat eridir. Bu nedenle Mâlik'e yazdığı mektupta şu ifadelere de yer vermiştir: "*Vakitlerinin en değerlisini, en fazlasını seninle Allah arasındaki kulluğâ hasret. Gece ve gündüz ibâdetlerini Allâh'a yaklaşmak amacıyla gösterişe düşmeden nasıl gerekirse öyle yap.*"¹⁶³ Bir yöneticinin Allâh'a kul olması, onu nefesine köle olmaktan kurtaracaktır. Öfke, kibir, zulüm, övülmeyi isteme gibi bir yöneticide bulunmaması gereken vasıflar, ancak Hakk'a yönelmekle giderilebilecektir.

Hz. Ali, Mâlik b. Eşter'e toplumun her katmanını fazilet ve zafiyetleri ile birlikte tanıtmakta, onların başarılı bir şekilde yönetilebilmeleri için sosyal ve hukûkî alanlarda uygulanmak üzere öneriler getirmektedir. Meselâ; tüccarları tanıtırken, onların halkın ihtiyaçlarını hazırlamak için emek harcadıklarını, sürekli seyahat ettiklerini, devlet düzenine bağlı olduklarını ve bu özelliklerinden dolayı gözetilmeleri gerektiğini belirtmekle birlikte, onların içerisinde aşırı hırslı, bencil, karaborsacı olanların da çıkabileceğini, böyle kişilere de çeşitli yaptırımlarla engel olmasını tavsiye eder.¹⁶⁴ Mâlik'e, insanların ayıplarını görüp, gözeten, onları açıp söyleyen, laf taşıyan kişileri kendisine yaklaştırmamasını, korkak, hırslı ve cimri kişilere fikir danış-

160 Bkz. Abdülbâki Gölpinarlı, *Mü'minlerin Emîri Hazreti Ali*, s. 61.

161 Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, s. 103.

162 Ali b. Ebî Tâlib, *Nehcü'l-Belâğâ*, s. 370-371.

163 A.g.e., s. 379.

164 A.g.e., s. 377.

mamasını öğütler. Danışman ve komutanlarını hayırlı, takvâ ehli, bilgin, güzel zan sahibi, olumlu fikir üreten, iffetli, öfkelendiği zaman öfkesini yenen, cezâ vermekte acele etmeyen, zayıfları koruyan, kuvvetlilere karşı gevşeklik göstermeyen kişilerin arasından seçmesini söyler.¹⁶⁵

Sonuç

Hız. Ali, gücünü ilimden alan îmânıyla çocukluğundan itibaren Hız. Peygamber'in en sâdık yardımcısı, en güvenilir dostu, dünyâ ve âhîret kardeşi olmuştur. O en güçlü olduğu yerde affetmesini bilen bir yiğit, en güçlüyü alt etmesini bilen bir kahramandır. En büyük zaferini ise nefsiyle giriştiği savaşta elde etmiş, Hakk'a ulaşma yolunda "velîlerin şâhı" unvanına layık görülmüştür. Hız. Ali, kültürümüzde silinmez izler bırakmış, Yemînî'den Fuzûlî'ye, Virânî'den Vâhib Ümmî'ye kadar insan-ı kâmilî anlatan âşıklar, şâirler, ondan bahsetmeyi sanat haline getirmişlerdir. Kahramanlık türkülerinin, yiğitlik destânlarının en önemli figürü Hız. Ali'dir. Ahîlik *Fütüvvetnâme*'lerinden, *Bektâşî İcâzetnâmeleri*'ne, *Cenknâmeler*'den, Yeniçeri Ocağı'nın *lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr* (Ali gibi genç Zülfikâr gibi kılıç yoktur) yazılı flamasına kadar, kültürümüzün pek çok alanında onun etkisini gözlemek mümkündür. Hız. Ali'deki fütüvvet ve şecâati, harp meydanlarına giderken okunan Gülbânk-i Muhammedî ile Yeniçeri'nin yüreğine işleyen Bektâşîlik, Osmanlı Devleti'ni asırlarca fetihten fethetme koşturmuştur. Sarı Saltuğun da, Karacaahmet'in de ceddî ve pîri "Allâh'ın Aslanı" Hız. Ali'dir. O, sahip olduğu yakîn îmân ve örnek ahlâkla, çocuk ve gençlerimize kalpteki inancın davranışlara nasıl yansıtılabileceği konusunda rol modeli olmuştur. Hız. Ali'den miras kalan aşk, şevk, heyecan, cesaret, cömertlik, şefkat, merhamet, vefâ ve dostluk gibi duygu ve davranışlar, insanların bir hayat boyu devam eden "kendini gerçekleştirme" ve kâmil insan olma süreçlerinde rehberlik etmiştir. O, Hacı Bektâş Velî'den Mevlâna Celâleddin Rûmî'ye kadar pek çok gönül sultânının manevî üstâdıdır. Semâ yapan semâzenlerin, semâh dönen peyklerin yana yana, döne döne "Allah, Allah" dedikleri aşk meydânını aydınlatan kandil Ali'dir. Alevîsi, Sünnîsiyle milletimizin ortak kahramanı olan Hız. Ali, bugünden yarına, sarsılmaz inancın ve güzel ahlâkın sembolü olarak, hepimizi aydınlatmaya devam edecek görünmektedir.